

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 14 (2024/Kış), ss. 147-175.

Geliş Tarihi: 1 Ocak 2024

Kabul Tarihi: 16 Mart 2024

Araştırma Makalesi/Research Article*

II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki'ye Muhalif Bir Gazete: Volkan Gazetesi

Rüya BAĞIR**

Öz

İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti kurucularından olan Derviş Vahdeti, aynı zamanda Volkan gazetesinin sorumlu müdürü ve başyazarıydı. II. Meşrutiyet'in ilanı ile sansürün kalkması ile matbuat hayatına gelen özgürlük ortamında yayınlanmaya başlayan birçok eser ve gazete arasında Vahdeti'nin çıkardığı Volkan gazetesi de yerini almıştı. Bu özgürlük ortamı şüphesiz Volkan yazarlarına istedikleri her şeyi hiç çekinmeden yazma fırsatı vermişti. Bu bağlamda Vahdeti, Volkan gazetesinde yazdığı makalelerde başta dini olmak üzere siyasi, sosyal, ekonomik olmak üzere birçok konuda İttihat ve Terakki hükümetini eleştirip güçlü bir muhalefet örneği oluşturdu.

Volkan aracılığı ile İttihat ve Terakki'ye güçlü bir muhalefet sergileyen Vahdeti, bu gücünü II. Meşrutiyet'in esas fikir akımlarından biri olan İslamcılık sayesinde gerçekleştirdi. Öyleki Vahdeti, gazetesi Volkan ve cemiyeti İttihâd-ı Muhammedi ile İslamcılığı siyasi amaçlarına ulaşmada temel söylem olarak kullandı. Bu söylemi sayesinde İttihat ve Terakki'ye karşı olan ulema kesimini, medrese öğrencilerini ve askerleri yanına alarak İttihat ve Terakki'ye karşı güçlü bir muhalefet grubu oluşturdu. Bu çalışmada Volkan gazetesinin meşrutiyete dair görüşlerini, ülkenin dini, siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına yaklaşımını, bu sorunlara yaklaşımı ile nasıl güçlü bir muhalefet örneği sergilediğini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Derviş Vahdeti, Volkan, İttihat ve Terakki, Muhalefet

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., (ronay-ruya@hotmail.com), (Orcid: 0000-0002-2937-2153)

An Opposition Newspaper during the II. Constitutional Monarchy Period: Volkan Newspaper

Abstract

Derviş Vahdeti, one of the founders of the Committee of Union of Muhammad, was also the responsible director and editor-in-chief of the Volkan newspaper. Volkan newspaper, published by Vahdeti, took its place among the many works and newspapers that started to be published in the freedom environment that came to the press life with the abolition of censorship with the declaration of the Second Constitutional Monarchy. This environment of freedom undoubtedly gave Volkan writers the opportunity to write whatever they wanted without hesitation. In this context, Vahdeti formed a strong opposition by criticizing the Union and Progress government on many issues, especially religious, political, social and economic, in the articles he wrote in the Volkan newspaper.

Vahdeti, which displayed a strong opposition to the Union and Progress through Volkan, achieved this power thanks to Islamism, one of the main intellectual movements of the II. Constitutional Monarchy. Vahdeti, with his newspaper Volkan and his society Ittihad-ı Muhammedî, used Islamism as the main discourse to achieve his political goals. Thanks to this discourse, he formed a strong opposition group against the Union and Progress by taking with him the ulema section, madrasah students and soldiers who were against the Union and Progress. In this study, we will try to reveal Volkan newspaper's views on constitutionalism, its approach to the country's religious, political, economic and social problems, and how it displays a strong opposition with its approach to these problems.

Keywords: Dervish Vahdeti, Volkan, Union and Progress, Opposition

Giriş

23 Temmuz 1908'de önce Manastır'da daha sonra diğer illerde ilan edilen hürriyet¹ ile birlikte aynı gün Meşrutiyet'i ilan eden bir söylev Manastır Mektebi Müdürü Binbaşı Vehip Bey tarafından verilmişti. Gelen telgraflar karşısında

¹ Sir G.Lowther to Sir Edward Grey, No.105, Annual Report, 1908, Pera, 17 Şubat 1909, F.O.195/2363, 52.

başka bir çıkar yol görmeyen II.Abdülhamid'in² son anda anayasa lehine bir karar vermesi ile Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortak mücadelesi sonucu 24 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasî yeniden yürürlüğe girmiş ve II.Meşrutiyet ilan edilmişti.³

Meşrutiyet'in ilanı Selanik, Manastır, İstanbul ve ülkenin diğer şehirlerinde büyük bir coşkuyla karşılanmış, aylarca süren miting ve gösterilerle bir bayram havasında kutlanmıştı.⁴ Selanik'te iğne atsan düşmez bir kalabalıktan "Yaşasın Hürriyet! Yaşasın Vatan! Yaşasın Millet!" diye yükselen sesler coşkun ne derece büyük olduğunu göstermiş, Müslüman, Rum, Bulgar din adamlarının birbirleri ile öpüşüp sarılmaları, ortak amaca beraber yürüdükleri izlenimini vermişti.⁵ Halk tarafından bu coşkunun mimarı olarak görülen İttihat ve Terakki artık "Cemiyet-i Mukaddese"⁶ "Kahraman-ı Hürriyet", "Ruh-ı Devlet" niteliği kazanmıştı.⁷

Meşrutiyet'in ilanı İttihatçılara önemli bir güç ve prestij kazandırmıştı. Ancak daha çok genç ve deneyimsiz olan yüzbaşı, binbaşı ya da küçük bürokrat kesiminden oluşan İttihat ve Terakki, iktidarı doğrudan üstlenmek yerine iktidarı daha önce elinde bulunduran hükümete bırakmıştı. Ancak cemiyetin bu şekilde sorumluluk almadan istediği zaman ve istediği şekilde hükümetin işlerine karışması ileride kendisine karşı oluşacak muhalefetin önemli sebeplerinden biri oldu.⁸

Meşrutî rejimi yeniden tesis eden İttihat ve Terakki, seçimleri de kazandıktan sonra çok farklı kesimden, basın dünyasından ve siyasi fırkalardan oluşan bir muhalefetin hedefi konumuna ulaşmıştı. Muhalefetin İttihat ve Terakki'ye yönelttiği temel eleştiri, İttihat ve Terakki'nin sürdürdüğü gizli politik uygulamaları,

² Abdullah İslamoğlu, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet 1908-1913*, 2. baskı, Gökkuşbuca Yay., İstanbul, s.67-68.

³ Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 297.

⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 4.baskı, C. 1, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, 65. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 3.baskı, İmge Kitabevi, Bty, s.99. Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s.36.

⁵ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTKY, Ankara, 1997, 603. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, 2.baskı, Kültür Yay., İstanbul, 2000, s.25.

⁶ Nazmi Eroğlu, "31 Mart Vakası'nın Oluşumunda İttihatçıların Etkisi ve Bazı Yanılığlar", *Köprü Dergisi*, 78, 2002, s.1-14. Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s.30.

⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler- İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, 2.baskı, C. 1, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s.24.

⁸ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 2.baskı, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak Yay., İstanbul, 1999, s.32.

tekelciliği, hükümet işlerine müdahale etmesi, orduyu siyasete karıştırması ve gücünü muhalefete baskı aracı olarak kullanması olmuştur. Muhalefet bu uygulamaların dönemi yeniden istibdata götürebileceğinden endişe duymaktaydı.⁹

İttihat ve Terakki bu süreçte toplumun birçok farklı kesiminden tepki almakla birlikte daha çok İslamcı ve dindar kesiminden eleştirilerin hedefi olmuştur. Bu bağlamda Temmuz 1908'den Nisan 1909'a kadar daha çok laik siyasete öfkeli muhalif dinci gruplarla mücadele etmişti. II. Abdülhamid'in tam desteğinden faydalanan bu gerici grubun eleştirilerinin temel odak noktası, İttihatçıların şeriatı çiğnediğine dair suçlamaları olmuştur.¹⁰

İslamcılar, şeriatla yönetilen altı asırlık bir devlet için kurtuluş mücadelesinde elbette din söylemiyle en fazla taraftar toplama potansiyeline sahip gruptur. Bu grubun Meşrutiyet ortamında düşüncelerini dile getirebildikleri, faaliyet gösterebildikleri en önemli toplanma merkezleri çok keskin bir İslamcı duruş sergileyen Volkan gazetesi¹¹ ve Sebilürreşad / Sırat-ı Müstakim gazetesi idi.¹² Ancak Volkan'da yayınlanan makaleler ilmiye mensuplarına hitap etmekle birlikte bazı muhalif gazetelerin hoşuna gitmemiş, Sırat-ı Müstakim, Beyânülhak gibi gazeteler tarafından cemiyet sapkınlık ve ayırıcılık yapmakla suçlanmıştı.¹³

Derviş Vahdeti'nin öncülük ettiği Volkancılar grubu Meşrutiyet ve Osmanlılık düzeninden yana olmakla birlikte, İttihat ve Terakki'nin daha modern ve laik düzeninin aksine İslami hatta daha ahlaki bir düzene ulaşmayı hedeflemişlerdi. İşte bu husus Volkancılar grubu muhalefetinin odak noktasını oluşturmuştu.¹⁴

⁹ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s.100.

¹⁰ Arsen Avagyan, "Ermeni Siyasi Partileri İle Jön Türklerin Meşrutiyet İlan Edildiği Dönemdeki İlişkileri", *Ermeniler İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya*, 2.baskı, Çev. Ludmilla Denisenko, Aras Yay., İstanbul, 2005, s.57.

¹¹ *Volkan Gazetesi 1908-1909 (Derviş Vahdeti)*, Yay. Haz. M.Ertuğrul Düzdâğ, İz Yay., İstanbul, 1992.

¹² Mehmet Ali Karaman, "Yandaşıktan Muhalefete Volkan Gazetesi", C.24, S.4, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2022, s.1574.

¹³ Azmi Özcan, "İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Yay., İstanbul, 2001, s.476.

¹⁴ İsmail Kara, *İslâmcılara Göre Meşrutiyet İdaresi 1908-1914*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, s.49.

1. II. Meşrutiyet Döneminde Basın ve Volkan Gazetesi'nin Yayın Hayatına Başlaması

II. Abdülhamid döneminde sürdürülen istibdat sürecinde Osmanlı basını üzerinde büyük bir denetim ve baskı söz konusu olmuştu. Ancak bu baskı, II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük ortamı¹⁵ ve sansürün kaldırılması ile sona ermiş, dönemin İkdam, Sabah, Tercüman-ı Ahval, Saadet gibi gazetelerinin muhabirleri yaptıkları toplantıda Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ni 24 Temmuz 1908'de kurup sansüre karşı direnmeye başlamışlardı.¹⁶ Bu bağlamda özgürlüğün ilk iki ayında gazete yayınında büyük bir artış yaşanmıştı. Bunda otuz yıl boyunca bastırılan özelemlerin, düşüncelerin ve inançların etkisi büyüktü.¹⁷

Meşrutiyet'in hürriyet ortamında gazete sayısında yaşanan artış ve çeşitlilik bir zenginlik kaynağı olarak görülmekle birlikte, ciddi bir siyasi kutuplaşmanın yaşanmasına neden olmuştu. Toplumunu etkilemek ve özellikle yönlendirme aracı olarak kullanılan basın, toplumun ayrışmasında, toplumun kargaşaya sürüklenmesinde başat bir rol üstlenmişti.¹⁸ Gazetelerin ayrıca siyasi bir fırka gibi hareket etmesi toplumda büsbütün çatışma ortamını beraberinde getirmişti.¹⁹

Aslında bu dönemde çıkarılan gazeteler, bir partinin dolaylı ya da doğrudan yayın organı olarak çıkarılıp çoğu İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet sergileyerek özellikle aydın kesimini kışkırtmada önemli bir görev yüklenmişlerdi. Şüphesiz bu görevi üstlenen ve toplumda çatışma ortamını körükleyen gazetelerden biri Volkan gazetesiydi. Derviş Vahdeti öncülüğünde kurulan İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin yayın organı Volkan, gerici²⁰, eski düzenin devamından yana olan bir gazete olarak nitelendirilmiştir.²¹

¹⁵Nevin Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51, 3, 2002, s.78-79.

¹⁶Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 2.baskı, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret Yay., İstanbul, 1997, s. 69-70; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Haldinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.82; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s.102.

¹⁷Ali Gevgilili, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, 2.baskı, Bağlam Yay., 2. Baskı, 1990, s.85.

¹⁸Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahtan İndirilmesi)*, 2.baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2014, s.126.

¹⁹Taner Aslan, "Meşrutiyet Aleyhtarlığına Dair Bazı Düşünceler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV/2 2009, s.1-29.

²⁰Topuz, *II. Mahmut'tan*, 84; Murat Hanılçe, İlyas Ak, "İstanbul Gazetelerinin Başyazarlarının Kaleminden 31 Mart Vak'ası Öncesi ve Sonrası", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 2018, s.1-32.

²¹Mehmet Kaya, Sinem Siklon, "Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908-1918)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, 2012, s.62-73.

Ancak o süreçte güçlü bir rekabet ortamında kuvvetli bir destekten yoksun, maddi ve manevi anlamda oldukça zor koşullar altında mesleğini icra etmeye çalıştığını belirten Vahdeti, bütün zorlukların üstesinden güçlü inancı sayesinde baş edebildiğini ifade etmişti.²² Zararlı yayınlara karşı bir duruş içinde olduğunu da söyleyen Vahdeti'nin²³ Volkan gazetesini çıkarmaya karar vermesi, Meşrutiyet'ten altı ay sonra işsiz olduğu ve henüz bir cemiyete girmeyi başaramadığı süreçlere rastlamıştı. Volkan, Vahdeti'nin cemiyeti ile o süreçte mücahitlik ve önderlik rolü oynamasında, siyasi bir figür halini almasında, 31 Mart İsyanının teşvik ve tahrikçiliğine kadar götüren olayların içinde yer almasında çok büyük bir etken oluşturmuştu.²⁴

Hürriyet ortamından faydalanan Vahdeti, "halkın temiz dini duygularını istismar ederek menfaat ve şöhret teminine" karar vermişti.²⁵ Vahdeti, Volkan'ın çıkarılma tarihini 17 Aralık 1908 yani milletin büyük bayramı olan Meclis-i Mebusan'ın açılmasına denk getirmek istemişse de İstanbul mebuslarının seçileceği 11 Aralık 1908'de Volkan'ı çıkarmaya başladı. Aslında o gün siyasal çalkantıların ortaya çıktığı bir gün olması nedeniyle Vahdeti için önem arz etmişti. Vahdeti, çevrilen entrikaların boşa çıkarılarak doğru yöne çevrilmesine elden geldiğince hizmette bulunabilmek ve doğruluktan ayrılmama arzusuna ulaşmak adına o günü Volkan'ı çıkarmak adına uygun bir tarih olarak ifade etmişti.²⁶

Vahdeti, Volkan gazetesini çıkarmak için öncelikle Zabtiye Nezaret'i'nden ruhsat almak için başvuruda bulunmuş, Volkan isimli bir Türkçe gazetenin ilk etapta haftada bir daha sonra günlük olarak çıkarılmasını talep etmişti.²⁷ Gerekli izin alındıktan sonra, Volkan 11 Aralık 1908'de²⁸ yayın hayatına başladı. Gazetenin ortaya çıkışında, II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında, gelişen çatışmaları fırsat gören Vahdeti'nin dini siyasal anlamda kullanarak öne çıkma isteği etkili olmuştu. Güresin'in ifadesiyle "Kurnaz Vahdeti", çıkaracağı gazete ile hem öncülüğe girebileceği hem de sarayla ilişkilerini geliştirebileceğine inanmaktaydı.²⁹

²² Derviş Vahdeti, "Müjde İttihat ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu", *Volkan*, 10 Kânûnisânî 1324 (23 Ocak 1909), Nu.24, s.2.

²³ Derviş Vahdeti, "Rüyada İrticâ Plânları", *Volkan*, 21 Kânûnisânî 1324 (3 Şubat 1909), Nu. 34, s.3.

²⁴ Osman Selim Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı 31 Mart Vak'ası ve İslamcılık*, Temel Yay., İstanbul, 2001, s.42.

²⁵ Münir Sirer, "Türkiye'de Yobazlık Tarihi ve Derviş Vahdeti", *Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)*, Tevfik Paşa Evrakı (TP), Kutu:29, Gömlek No:2, s.2773.

²⁶ "Volkan", *Volkan*, 28 Teşrinisânî 1324, (11 Aralık 1908), Nu.1, s.1.

²⁷ BOA, DH. MKT.. 2674./92 Lef: 1 (5. Za. 1326 / 29 Kasım 1908) ; BOA, DH. MKT.. 2674./92 Lef: 2 (11. Za. 1326 / 5 Aralık 1908) ; BOA. ZB. 328/123-1-1 (25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908).

²⁸ *Volkan Gazetesi 1908-1909 (Derviş Vahdeti)*, s.3.

²⁹ Ecvet Güresin, *31 Mart İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı, 1998, s.32-33.

Volkan'ın çıkışında asıl neden olarak da Vahdeti'nin gerek yazılarından gerek kişilik yapısından anlaşıldığı kadarıyla "otuz senedir bir türlü tayinine muvaffak olamadığı" bu yüzden de gazeteci kimliği edinerek kendine toplumda bir statü kazanma isteği rol oynamıştı.³⁰ Volkan, Derviş Vahdeti'nin yönetiminde³¹ İstanbul'da, 28 Teşrînisanî 1324-7 Nisan 1325 (11 Aralık 1908-20 Nisan 1909) tarihleri arasında, günlük olarak çıkan dinî aynı zamanda siyasi içerikli bir gazete olarak yayınlanmaya başladı.³² Volkan gazetesi ilk zamanlarda pek rağbet görmeyince, Vahdeti bunun üzerine "gayet ateşli bir dil ile bilhassa pek fazla okumamış tabakanın fikrini çececek çececek şekilde makaleler yazmaya" başladı. Gazetenin bu tarz bir dil kullanması ile tirajı 20.000'e kadar çıktı ki, bu satış o zamana kadar Türkiye'de hiçbir gazeteye nasip olmamıştı. Bu suretle de Vahdeti'nin cebi para görmüştü.³³ Volkan'ın basımı³⁴ önceleri 500-1000, İttihâd- ı Muhammedî Cemiyeti'nin nâsir-i efkârı olduktan sonra 2000-3000, cemiyetin açılış günü ile Hasan Fehmi'nin vurulması ve 31 Mart İsyanı sırasında ise 15-20.000'i bulduğu belirtilmişti.

2. Volkan Gazetesi'nin Künyesi ve Yayın Politikası

Volkan, Derviş Vahdeti tarafından 1908-1909 yılları arasında, İstanbul'da, günlük, dini ve siyasi bir gazete olarak yayınlandı. Dili Türkçe olan gazete, toplamda 110 sayı olarak yayınlansa da gazetenin 10 ve 13. Sayıları çıkmadığı için mevcut sayı 108 adettir. Çıkmayan bu sayılara rağmen Volkan'da bu sayılar sanki basılmış gibi sayı numarası verildi. Düzdağ "Volkan" isimli makalesinde 10.sayının bugün elde bulunduğu için bu sayının zaman geçince az sayıda basıldığını ancak dağıtılmadığını ifade etmişti. Ancak kendisinin bu ifadesine karşı Volkan gazetesinde bu sayı mevcut olarak bulunamadı.³⁵

³⁰ Kocahanoğlu, A.g.e., s.43.

³¹ Kaya, Siklon, A.g.m., s.66.

³² Volkan Gazetesi, 11; M. Ertuğrul Düzdağ, "Volkan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yay., İstanbul, 2013, 123; Ahmet Dursun, "Meşrutiyet Dönemi Gazetelerinde Bediüzzaman Said Nursi ve Nursi'nin Sebilürreşad Mecmuası ile Münasebetleri", "İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler, *İslamcı Dergiler Projesi*, Ed. Lütfi Sunar, 1, 2018, s.86.

³³ Sirer, "Türkiye'de Yobazlık", s.2773.

³⁴ Volkan'da gazetenin basımının artırılması yönelik yazılar kaleme alındı. "Kâriin-İ Kirâmdan Rica", *Volkan*, 17 Kânûnisânî 1324 (30 Ocak 1909), Nu. 30, s.1; "Kâriin-İ Kirâmdan Rica", *Volkan*, 18 Kânûnisânî 1324 (31 Ocak 1909), Nu. 31, 4; "Kâriin-İ Kirâmdan Rica", *Volkan*, 19 Kânûnisânî 1324 (1 Şubat 1909), Nu. 32, s.1.

³⁵ *Volkan Gazetesi*, s.11-12; Düzdağ, A.g.m., s.123-124

Gazetenin sadece birinci sayfasında, o da başlık dolayısıyla 27 olan satır sayısı 39 tanedir. Fiyatı “10 para” olan gazetenin ciltli sayfası 32 x 24 cm, yazı büyüklüğü 27, 5 x 20 cm biçimindedir. Yarım gazete boyunda, dört sayfa halinde, üçer sütun şeklinde çıktı. Gazete ayrıca çeşitli engeller yüzünden 24 ve 28-31 Aralık 1908 ile 1-9, 13,18-22 ve 24 Ocak 1909 tarihlerinde çıkmadı. Bu kesintilerin sebebinin Vahdeti, parasızlık olarak açıklamıştı.³⁶

Derviş Vahdeti, gazetede “*Sâhib ve müdür*”, “*Sâhib ve müdür-i mes’ûlü*”, “*Sâhib-i imtiyaz ve sermuharriri*”, “*Sâhib ve müdür-i mes’ûlü*” gibi çeşitli sıfatlarla anıldı.³⁷ Bütün sayılarda Derviş Vahdeti’nin yazıları yer aldı. Gazetede, 70. sayıya kadar sadece Vahdeti yazarken 70. sayıdan sonraki sayılarda 29 farklı yazarın 2-15 arasında yazı kaleme aldığı yazılar bulunmaktadır.³⁸ Vahdeti, gazetecilikte tecrübesi bulunmadığı halde ilk sayıların bütün yazılarını kendisinin yazdığını, düzelttiğini ve dağıttığını belirtmişti. Volkan’da makalelerin dışında önemli haberler, okuyucu mektupları ve mektuplara verilen cevaplar, birkaç sayının son sayfasında birer ilan yer aldı. Gazetenin mevcut 109 sayısında çoğu okuyucular-dan olmak üzere 100 kadar imzalı yazı yayınlandı.³⁹

Gazetenin dili yazarlara göre değişmektedir. Açık Türkçe yazıların yanında musanna nesirlere de rastlanmıştır. Açık, halkın anlayacağı bir dilden yana olan Vahdeti’nin yazıları daha çok sade Türkçe yazılar olup ulemaya hitap eden ve mevzuun gerektirdiği yazılarda herkesin anlamayacağı tarzda bir dil kullanılmıştı.⁴⁰ Volkan’ın aslında dilimizdeki karşılığı “yanardağ”dır. Vahdeti’nin Fransızca ve İngilizcede benzer söyleyişte olan bu Frenkçe adı neden tercih ettiği anlaşılamamış olsa da,⁴¹ Vahdeti, Volkan’ı “*pek küçük ama gayretli ve çalışkan*” olarak belirtmişti. Vahdeti, “*Volkan’ın gayretli oldukça basının en tepe noktasına kadar yükseleceği ve oradan lavlar saçacağını, insanın gayreti kadar sağlam bahar sabahı kadar parlak olacağı ve bir çalgi aleti kadar inleyeceğini*” söylemişti.⁴²

Gazetenin yayınlanma amacı, Volkan’da “*İslamiyetin teâlisi, ahlâkı İslamiyyenin memlekete iadesi, yerleştirilmesi, İtilâf-i umûmînin husûlü, muallal bil aḡrâz*”

³⁶ *Volkan Gazetesi*, s.11; Düzdağ, A.g.m., s.123

³⁷ *Volkan Gazetesi*, s.14.

³⁸ Talha Murat, *The Political Ideas Of Derviş Vahdeti As Reflected In Volkan Newspaper (1908-1909)*, Sabancı University, Unpublished Master Of Arts, 2020, s.45.

³⁹ Düzdağ, A.g.m., s.124

⁴⁰ *Volkan Gazetesi*, s.15.

⁴¹ Cemal Kutay, *31 Mart’ın 90. Yılında Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler Cephesi*, 2.baskı Aksoy Yay., İstanbul, 1999, s.316.

⁴² “Volkan”, *Volkan*, 28 Teşrînisânî 1324 (11 Aralık 1908), Nu.1, s.1.

olarak belirtilmişti.⁴³ Vahdeti Volkan'da, "*Milletin teâlisine mani olacak birtakım engeller görülmüş bu engelleri yıkmak için Volkan'ı çıkarmaya mecbur kaldım.*"⁴⁴ Demişti. Gazetede çıkan yazılarda genellikle İslamcı konular işlenmiş, bilimsel ve nesnelikten ziyade propaganda yoluyla halkı dini hayatı korumaya ve yaşatmaya teşvik eden bir üslup kullanılmıştı.⁴⁵ Gazetede ekonomik sahada ise daha çok liberal fikirler benimsenmiş,⁴⁶ ekonomik ve ticari sahada kendi girişimi olan "*Şirket-i Bahriyesi*" gazetede hayırlı bir girişim olarak haber edilmişti.⁴⁷

3. Volkan Gazetesi'nde Ele Alınan Temel Konular

Derviş Vahdeti'nin, sahipliğini yaptığı Volkan gazetesinde, İttihat ve Terakki hedef olarak ülkede yaşanan neredeyse her soruna yönelik yazılar kaleme alınmıştı. Siyasi, sosyal, ekonomik alanda yaşanan birçok soruna değinilmiş, bu sorunların çözümü için öneri ve tavsiyelerde bulunulmuştu. Ülkenin siyasi kurum ve kuruluşları, eğitim sistemi, belediyeçilik ve altyapı hizmetlerinde yaşanan bütün aksaklıklar gazetede haber olarak verilmiş, bu sorunların çözümü için yetkililere çağrıda bulunulmuştu.⁴⁸

⁴³ "İlan", *Volkan*, 14 Kânûnievvel 1324 (27 Aralık 1908), Nu.16, s.4.

⁴⁴ Derviş Vahdeti, " Müjde İttihad ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu", *Volkan*, 10 Kânûnisânî 1324 (23 Ocak 1909), Nu. 24, s.2.

⁴⁵ Hülya Küçük Sevil, *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, s.96.

⁴⁶ Mehmet Yılmazata, "2. Meşrutiyet, Bosna Hersek İlhak Krizi ve Osmanlı Matbuatı", *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1, 2018, s.24-41.

⁴⁷ "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Şirket-i Bahriyesi", *Volkan*, 4 Mart 1325 (17 Mart 1909), Nu. 76, s.4; *Volkan*, 8 Mart 1325 (21 Mart 1909), Nu. 80, s.4; "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Şirket-i Bahriyesi", *Volkan*, 17 Mart 1325 (30 Mart 1909), Nu. 89, s.4.

⁴⁸ "Divan-ı Muhâsebat", *Volkan*, 13 Kânûnisânî 1324 (26 Ocak 1909), Nu. 26, s.4; "Postane Gişeleri", 18 Kânûnisânî 1324 (31 Ocak 1909), Nu. 31, s.2-3; "Tekaüd-i Askeri Sandığı Nezâreti'ne açık mektup" *Volkan*, 3 Kânûnievvel 1324 (16 Aralık 1908), Nu. 6, s.4; Vehbi, "Şehremâneti'nin Nazar-i Dikkatine", *Volkan*, 13 Kânûnievvel 1324 (26 Aralık 1908), Nu. 15, s.4; Faruki Ömer, "Hüküm Gâlibindir", *Volkan*, 1 Kânûnievvel 1324 (14 Aralık 1908), Nu. 4, s.2-3; "Gümrüklerimiz", *Volkan*, 17 Kânûnisânî 1324 (30 Ocak 1909), Nu. 30, s.2; "Habbâzân", *Volkan*, 14 Kânûnievvel 1324 (27 Aralık 1908), Nu. 16, s.2-3; "Mağazalar", *Volkan*, 10 Kânûnisânî 1324 (25 Ocak 1909), Nu. 25, s.1; "Köprü", *Volkan*, 12 Kânûnisânî 1324 (25 Ocak 1909), Nu. 25, s.4; "Rüsûmat", *Volkan*, 12 Kânûnisânî 1324 (25 Ocak 1909), Nu. 25, s.1; "Köprü", *Volkan*, 12 Kânûnisânî 1324 (25 Ocak 1909), Nu. 25, s.4; "Derental'in Hilekârlığı", *Volkan*, 13 Kânûnisânî 1324 (26 Ocak 1909), Nu. 26, s.1; "Mâliye Nâzırı'nın Nazar-ı İnsâfına", *Volkan*, 15 Kânûnisânî 1324 (28 Ocak 1909), Nu. 28, s.1; Fâruki Ömer, "Bugün Nasıl Mesâiye Muhtâcız", *Volkan*, 15 Kânûnisânî 1324 (28 Ocak 1909), Nu. 28, s.4; *Volkan*, 16 Kânûnisânî 1324 (29 Ocak 1909), Nu. 28, s.4; *Volkan*, 23 Kânûnisânî 1324 (5 Şubat 1909), Nu. 28, s.4; Derviş Vahdeti, "Kurnaz! Alışan Can Durmaz yâhud Yine Maaş Meselesi", *Volkan*, 24 Kânûnisânî 1324 (6 Şubat 1909), Nu.37, s.1-2; "Yine Dâhiliye Nâzırının Nazar-i Dikkatine", *Volkan*, 24 Kânûnisânî 1324 (6 Şubat 1909), Nu.37, s.3; "Darbhâne-i Amire", *Volkan*, 26 Kânûnisânî 1324 (8 Şubat 1909), Nu.39, s.4; "Zabtiye

Vahdeti, gazetesinde işsizlerin haklarını savunan, İttihatçıların meclise, hükümete, kendisine muhalif olan cemiyetlere ve Hasan Fehmi örneğinde olduğu gibi basına yönelik yapılan cinayetlere kadar varan olayları, İttihat ve Terakki'nin sergilediği baskıcı tutumunu, basında çıkan yazıların ve kanunların dine ve hürriyete aykırı gördüğü yönlerini eleştiren yazılar yazmıştı.⁴⁹

Sina Akşin, gazetenin tüm sayıları incelendiğinde, gazetede şu özelliklerin göze çarptığını belirtmişti. 1- Akşin'e göre gazete İslamcı bir gazete niteliğinde yazılmıştı.⁵⁰ Vahdeti de Volkan'ın dini ve siyasi olarak yayınlanma amacını, "İttihâd-ı İslâm" a hizmet olarak belirtmişti.⁵¹

2- Akşin'e göre Volkan "Hürriyetçi ve Kanun-ı Esasî düzeninden yana" olmuştu.⁵² Vahdeti'nin, "Dinsiz hürriyet, adâlet, müsâvât, uhuvvet kat'iyen temin edilemez.", "İşte bu hakâyki dâre-i meşrûta'yı temin eden hürriyet sayesinde vücud bulacaktır", "Yaşasın hürriyet, yaşasın müsâvât, yaşasın adâlet!"⁵³ İfadeleri bu görüşte olduğunu göstermişti. Vahdeti'nin hürriyetten yana olduğunu gösteren başka bir

Nezâreti'nin Nazar-ı Dikkatine ", *Volkan*, 26 Kânûnisânî 1324 (8 Şubat 1909), Nu.39, s.4; Abdüsamed, "El hakkı mürrün velev kâne dürrün", *Volkan*, 27 Kânûnisânî 1324 (9 Şubat 1909), Nu.40, s.4; Osman, "Zabtiye Nâzırı'nın Nazar-ı Dikkatine ", *Volkan*, 30 Kânûnisânî 1324 (12 Şubat 1909), Nu.43, s.4; "Hırsızlarda Cesâret", *Volkan*, 7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909), Nu.51, s.4; "Şûrâ-yı Devlet", *Volkan*, 1 Mart 1325 (14 Mart 1909), Nu.73, s.3; Yüreklizâde Osman, Hayalzâde Osman, Tahşirzâde Hasan, Osman Beyzâde, " Dâhiliye Nâzırının Nazar-i Dikkat-i Acilesine Boyabat'tan telgrafnâme-i mühimme: Volkan İdaresine", *Volkan*, 4 Mart 1325 (17 Mart 1909), Nu.76, s.1; " İbadethâne mi? Velâdethâne mi? ", *Volkan*, 4 Mart 1325 (17 Mart 1909), Nu.76, s.3-4; Şevket Fevzi, "Meclis-i Mebusan ve Dâhiliye Nâzırının Enzâr-ı Dikkatlerine", *Volkan*, 9 Mart 1325 (22 Mart 1909), Nu.81, s.4; Ali Rıza, "Volkan İdâre-i Behiyyesine", *Volkan*, 24 Mart 1325 (6 Nisan 1909), Nu.96, s.4; Mehmed Necib, Mustafa Hilmi, Ahmet İbrahim, "Meclis-i Mebusan-ı Osmanîye Açık Mektup Eyâ manşerü'ş-şâri' in", *Volkan*, 28 Mart 1325 (10 Nisan 1909), Nu.96, s.4.
⁴⁹ Düzdağ, *A.g.m.*, s.124; Yusuf Sabri Şimşek, *II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet Karşıtı Toplumsal Hareketler (24 Temmuz 1908-1913)*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.63.

⁵⁰ Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Sinan Yay., İstanbul, 1972, s.40; A.Şehâbetin, "İslâmiyet", *Volkan*, 12 Kânûnisânî 1324 (25 Ocak 1909), Nu. 25, s.1.

⁵¹ "Açıkça İttihâd-ı İslâm", *Volkan*, 10 Kânûnisânî 1324 (23 Ocak 1909), Nu. 24, s.1-2; Mehmet Ali, " Nasib veya Nigâh-ı İntibâh", *Volkan*, 29 Kânûnisânî 1324 (29 Ocak 1909), Nu. 29, s.2-3.

⁵² Akşin, *31 Mart*, s.40; Gökhan Atılğan, E.Atilla Aytekin, Ebru Deniz Ozan, Cenk Saraçoğlu, Mustafa Şener, Ateş Uslu, Melih Yeşilbaş, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, İstanbul, 2015, s.123; Vahdeti, Meşrutiyet'in devamına yemin eden herkesin cemiyetlerine girmiş sayıldığını belirtmişti. Derviş Vahdeti, "Volkan", *Volkan*, 15 Mart 1325 (28 Mart 1909), Nu.87, s.1; Meşrutiyet dışına çıkmanın irtica olduğu ifade edilmişti. Osman Bedreddin, " Feveran", *Volkan*, 5 Mart 1324 (28 Mart 1909), Nu.87, s.4; Vahdeti irtica isteyenlerin alçak adamlar olduğunu belirtmişti. Derviş Vahdeti, " İntibâh", *Volkan*, 18 Şubat 1324 (3 Mart 1909), Nu.62, s.1; Volkanlıların hiçbirinde irtica fikrinin kesinlikle olmadığı vurgulanmıştı. "Volkan", *Volkan*, 6 Mart 1325 (19 Mart 1909), Nu.78, s.3 ; Vahdeti, şeriatın malî ve gereği olmasından dolayı kendilerinin Meşrutî düzene karşı değil bilakis taraftarı olduklarını belirtmişti. "Volkan", *Volkan*, 31 Kânûnisânî 1324 (13 Şubat 1909), Nu.44, s.4.

⁵³ "Nutuk", *Volkan*, 28 Teşrinisânî 1324 (11 Aralık 1908), Nu.1, s.3-4.

durum da, masonluğu eleştiren yazılar yazmış olsa da, mason locasının kapatılması gerektiği fikrini doğru bulmamış, bunun için hükümete başvuran ulemaya da karşı çıkarak masonlarla fikrinsel yollarla mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştu.⁵⁴ Vahdeti'nin hürriyete karşı olmamakla birlikte yaşanan bazı olaylardan rahatsız olduğu Volkan'daki şu yazısından anlaşılmıştır:⁵⁵

“Daima kalbinizde besle(yeceğiniz) bir şey varsa o da Meşrutiyet’le Hürriyet’imizdir. O Meşrutiyet ki: Şeriatımız, onunla kaimdir. Hep birden muhafazasına çalışalım. Yalnız dikkat edelim ki: Avrupa’dan gelmiş dört tane herif-i naşerif, bizi Avrupalıların bazı münasebetsiz ahlakıyla mütehakkik edemesinler. Mesela kadınlarımız tedricen çarşaflarını atmak yahut bir Müslüman hürdür diye meyhaneler kâr haneler açmak gibi Müslümanlığa yakışmayan şeylerin memleketimizde husulüne meydan vermeyelim.”

3- İnsaniyetçi ve medeniyetçi: Gazete “İnsaniyete hâdim” diye tanıtılmıştı. Vahdeti, evrensel barıştan, hürriyetten, üfürükçülere karşı doktordan, tıptaki yeni buluşlardan yana olmuştu.⁵⁶ Vahdeti, yazılarında 1894-1906 yıllarında yaşanan Dreyfus davası ve mektuplarıyla davayı etkileyen Emile Zola’yı, Evrim Teorisini bulan Charles Darwin’i ancak kadar Batı bilgilerinden haberdar olmuştu.⁵⁷ Gazetesinde, Volkan’ın yayın amacını “insaniyete hâdim” yani insaniyete hizmet olarak belirten Vahdeti, bu yolda ölmenin canına minnet olacağını söylemişti.⁵⁸

4- Fedakâranca: Vahdeti eski sürgün ve kaçkınları korumuştur.⁵⁹ 5- Osmanlıcı, İttihad-ı Anasırı görüşler.⁶⁰ 6- Sabahattinci ve muhalif nitelik: Vahdeti,

⁵⁴ Nurten Kaan, *II. Meşrutiyet Dönemi: Volkan Gazetesi’nde Meşrutiyet Düşüncesi (1908-1909)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.48; Mehmet Salih Arı, İbrahim Halil Ozan, “Surât-ı Müsattım ve Volkan’a Göre 31 Mart Vakası”, “İslam’ı Uyandırmak” Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler, *İslamcı Dergiler Projesi*, Ed. Lütfi Sunar, 1, 2018, s.235.

⁵⁵ Derviş Vahdeti, “Alaylı Mektebli Zâbitanla Askerler”, *Volkan*, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909), Nu.82, s.2; Muhammed Zahid Çıgman, *II. Meşrutiyet Türkiye’sinde Siyaset- Yönetim İlişkisi (1908-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.28-29.

⁵⁶ Akşin, 31 Mart, 40; Alpay Kabacalı, *Türkiye’de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s.99-100.

⁵⁷ Akşin, 31 Mart, 40; “Hüseyin Cahid Bey’e”, *Volkan*, 28 Teşrinisânî 1324 (11 Aralık 1908), Nu.1, s.3. Ayşe Hür, *Öteki Tarih I Abdülmecid’den İttihat Terakki’ye*, 8.baskı, Profil Yay., 2013, s.114.

⁵⁸ “Volkan”, *Volkan*, 28 Teşrinisânî 1324 (11 Aralık 1908), Nu.1, s.1.

⁵⁹ Agâh, “Varaka”, *Volkan*, 16 Kânûnisânî 1324 (29 Ocak 1909), Nu. 29, s.4; Muzaffer, Abdurrez-zak Şerefüddin Mesrûri, “Dünkü gün Fevziye Kiraathânesinde”, *Volkan*, 27 Kânûnisânî 1324 (9 Şubat 1909), Nu. 40, s.4.

⁶⁰ Volkan havâdis-i âdiye gazetesi değildir. Osmanlılığa aykırı gördüğü en ufak şeyleri bile tenkid eder, en ince hilekârlıkları enzârî kârîne arz eder. “Kâriin-İ Kirâmdan Rica”, *Volkan*, 17 Kânûnisânî 1324 (30 Ocak 1909), Nu. 30, s.1.

Sabahattin Bey'i ve onun düşüncelerini, Kâmil Paşa'yı savunmuştu. Tahmin edileceği üzere, bu tutuma paralel olarak Vahdeti, güdülecek en isabetli siyasetin "İngiliz siyaseti" olduğunu belirtmişti. Vahdeti'ye göre, Kıbrıs da İngilizlerin âdemi merkezîyetçiliği sayesinde neredeyse küçük bir İsviçre olmuştu. Bu taraf-tarlığı abartan Vahdeti, İslamcı görüşlerin de İngilizlerin ve Rusların Müslüman tebaasının hükümetlerine karşı olan bağlılığını sarsmayacak biçimde yürütülmesi gerektiğinden söz etmişti.⁶¹

Vahdeti'nin Volkan'daki yazılarından da aslında "âdem-i merkezîyet taraf-tarı" olduğu net bir şekilde anlaşılmıştı. Ancak Vahdeti'nin de dönemin İslamcılarını gibi bu sisteme karşı bazı itirazları ve kaygılarının bulunduğu ifade edilmişti. Vahdeti bu yüzden de, bu sistemin daha çok siyasi, ekonomik, sosyal bütünlüğü sağlamış toplumlarda dizayn edilebileceğini savunmuştu.⁶²

4. Volkan Gazetesi'nin İttihat ve Terakki'ye Karşı Muhalefeti

4.a Siyasi Muhalefeti

Meşrutiyet Dönemi'nde toplumun aslında karışıklığa sürüklenmesinde toplumun her alanında aşırı siyasallaşmanın etkisi büyük olmuştu. Siyasallaşmanın itici gücünü İttihat ve Terakki'nin "tensikat" uygulamasıyla istibdat döneminde jurnalcılık ve hafiyelik yapan memurların yerine, kendi adamlarını yerleştirme uygulaması oluşturmuştu. Cemiyetin ayrıca tekelciliği,⁶³ İâne-i Milliye ve başka adlar altında cemiyet adına gerçekleştirilen bağış kampanyaları,⁶⁴ sadakat yeminleri,⁶⁵ halkın verdiği tepkiler ve talepler basında geniş ölçüde yer alınca basın da siyasallaşmanın perde arkasında önemli bir araca dönüşmüştü.⁶⁶

⁶¹ Akşin, 31 Mart, 41; Vahdeti ile ilgili açıklamalarda bulunan yabancı bir yazar Vahdeti'yi birkaç kez İngiliz liberal partisinin karargâhlarında ve kurumlarında gördüğünü, Vahdeti'nin dini batı tarzı modern kurumlara uygulayarak yani şeriati İngiliz liberalizmiyle özdeşleştirerek Müslüman halkı etkileyebileceğine inandığını belirtmişti. "Fate of a Dervish", *The Winnipeg Tribune*, September, 18, 1909, s.18.

⁶² İbrahim Halil Ozan, *II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılarının Göre Sultan Abdülhamid ve Dönemi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.149. Derviş Vahdeti, "Fırka-i Ahrâr Yâhud Ali Kemâl! Ali Kemâl! Nidâları", *Volkan*, 14 Kânûni-evvel 1324 (27 Aralık 1908), Nu. 16, s.1; Vahdeti bu sistemin yararlarını Volkan'da yazmıştı. Bkz. Derviş Vahdeti, "Fırka-i Ahrâr Yâhud Ali Kemâl! Ali Kemâl! Nidâları", *Volkan*, 14 Kânûni-evvel 1324 (27 Aralık 1908), Nu. 16, s.1-2.

⁶³ Ali Birinci, "31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.336-337.

⁶⁴ Alkan, A.g.e., s.74.

⁶⁵ Derviş Vahdeti, "Öte, beri", *Volkan*, 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909), Nu.107, s.1.

⁶⁶ Aslan, "31 Mart", s.5.

İttihatçılara karşı bu dönemde muhalefetin en şiddetli kolu gerici ve dinci kesimi temsil eden Volkan aracılığı ile yapılmıştı. Özellikle medreseliler ve ilmiye talebelerinin yanı sıra ulemadan, askerden kitlesel destek gören gazete, diğer İslami gazetelere göre çok daha büyük bir kitleyi etkilemekteydi.⁶⁷ Şüphesiz bunda güçlü hitap gücü ve ilginç kişiliği ile kolayca insanları etkileyebilen Vahdeti'nin katkısı büyüktü.

Vahdeti'nin dini siyasal anlamda ve cesur bir şekilde kullanması, İttihatçılara yönelik eleştiri dozunu kaçırarak makaleler yazması, taraftar toplamak adına izlediği politik çabalar Volkan gazetesinin diğer muhalif gazetelere göre daha farklı bir yayın anlayışı ortaya koymasına bu vesileyle de daha ön plana çıkmasına neden olmuştu.

İlk zamanlar Volkan'da İttihatçılara karşı davetkâr ve ılımlı bir tutum sergilenmiş⁶⁸ hatta İMC tarafından İttihatçılar, İMC'nin 3 Nisan 1909'daki Mevlüt törenine bile davet edilmişti. Vahdeti konuşmasında Mithat Paşa ve Namık Kemal'in istibdadın yıkılması için mücadele ettiklerini ancak "*hükümet-i müstebide*"nin mücadele eden pek çok kişiyi tutuklayıp sürgüne yolladığını dile getirmişti.

Vahdeti, cemiyetin askeri kanadını övmüş, onlara yapılan haksız muameleleri dile getirmiş, hürriyetin ilanında onların hizmetlerine vurgu yapmıştı. Onlara istinaden şu sözleri sarf etmişti: "*Niyaziler, Enverler, Selahaddinler, Eyüp Sabriler, Hasan Beyler ve bu zevât-ı muhteremenin emsâli zamanın Hâlid bin Velîdleridirler. Allah onlardan razı olsun*"⁶⁹ İstibdadın yeniden kurulamayacağından da söz eden Vahdeti, "*Millet eskiden esîr-i istibdat iken şimdi de esîr-i cemiyet mi olacak!*" sözleriyle bu kez istibdadın parti diktatörlüğü yoluyla gerçekleşeceğine işaret etmiş, milleti teşkil eden unsurların "*kavim*" taassubuyla kurdukları derneklerin devleti parçalayıcı etkilerine dikkat çekmişti.⁷⁰

Vahdeti, İttihat ve Terakki'nin daha önce kadrolarında yer edinen bazı isimlere yönelik sergilediği tavrı eleştirmişti. Bu isimlerden olan Prens Sabahaddin, Ali Kemal Bey, Hoca Kadri, Abdullah Cevdet ve Mizancı Murad Bey için

⁶⁷ Şimşek, *A.g.t.*, s.62.

⁶⁸ Derviş Vahdeti, "Hakikat, Hakikattir", 4 Kânûnievvel (17 Aralık 1908), Nu.7, s.3.

⁶⁹ Derviş Vahdeti, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti ve Mevlid-i Nebvî-i Hazret-i Mustafavî Resm-i Küşâd", *Volkan*, 23 Mart 1325, Nu. 95, s.2-3; Alkan, *A.g.e.*, s.98; Derviş Vahdeti, "Âtîf Bey'e", *Volkan*, 29 Teşrinisânî 1324 (12 Aralık 1908), Nu.2, s.3-4; "Hüseyn Cahid Bey'e", *Volkan*, 28 Teşrinisânî 1324 (11 Aralık 1908), Nu.1, s.4; "Kahraman-ı Hürriyet Niyazi ve Enver Beylere", *Volkan*, 29 Teşrinisânî 1324 (12 Aralık 1908), Nu.2, s.3; Ebu'l-Feyzi "Biraz Hakikat'ten Enver Bey", *Volkan*, 16 Mart 1325 (29 Mart 1909), Nu.88, s.2; "Volkan", *Volkan*, 14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909), Nu. 58, s.2

⁷⁰ Düздаğ, *A.g.m.*, s.124; Şimşek, *A.g.t.*, s.63.

“Türkiye’nin Dreyfusleri” ve “dört yâr-ı vefâdâr” demiş, haksızlığa uğradıklarını düşündüğü bu isimlerin haklarını savunmak için Emile Zolaların olması gerektiğini söylemişti. Meclis’te farklı görüşlerin de bulunması taraftarı olan Vahdeti mesela bu isimlerin neden milletvekilliğine aday gösterilmediklerini sormuştu.⁷¹

Vahdeti tarafından kurulan İMC, 1908 seçimlerinden sonra kurulup 31 Mart İsyanından sonra da kapandığı için gerçekleştirilen hiçbir seçim sürecinde yer alamamış, kendisini Meclis-i Umumi⁷² içinde temsil eden bir mebus ya da bir grup olmamıştı.⁷³ Ancak cemiyetin temel amacı, “*Ahlak ve siyaset kaynağı olan Kur’an-ı Kerîm’in, şeriatı Mutahhara’nın devamına gayret etmek ana prensibi idi.*” Bu bağlamda, cemiyet Volkan gazetesi ile birlikte kısa sürede toplumda büyük bir taraftar kitlesi kazanmış, meclis ve hükümet çalışmalarını çok yakından takip etmişti.⁷⁴

Vahdeti cemiyeti ve gazetesi yoluyla meclisteki milletvekillerini, mecliste yasaların şeriata uygun bir şekilde çıkması⁷⁵, şeriata bağlılık,⁷⁶ hükümet seçiminde söz sahibi olmak adına etkilemeye çalışmıştı.⁷⁷ Vahdeti, İttihatçılara yaptığı muhalefet üzerinden meclisi eleştiri konusu haline getirmişti. Meclisin önemli vasıflara sahip olmasına rağmen kendisinin çok aşağısında olan bir cemiyete neden güven ihtiyacı duyduğu hususu Volkancılar tarafından eleştirilmişti.⁷⁸ “*Mebusluğunuzun hükmü tam dört sene bâkidir. Sizi ne hükûmet, ne millet, ne de sizin kapıldığınız o kuvvet tebdil edemez. Bu kadar selâhiye temâlik iken, hâlâ mı derece-i ehemmiyetinizi takdir edemiyorsunuz? Ey mebusan! Devr-i sâbıktan ne farkınız vardır?*”⁷⁹

Cemiyetin askeri kanadı için olumlu sözler sarf eden Volkan, cemiyetin önde gelen diğer isimlerinin aleyhine çalışmış, İttihat ve Terakkicilere “*Rumeli*

⁷¹ “Hüseyin Cahid Bey’e”, *Volkan*, 28 Teşrînisânî 1324 (11 Aralık 1908), Nu.1, s.2-3; Derviş Vahdeti, “Hak”, *Volkan*, 29 Teşrînisânî 1324 (12 Aralık 1908), Nu.2, s.4.

⁷² Meclisin açılışı Volkan’da İMC tarafından olumlu karşılanmıştı. “Meclis-i Mebusan Bayramı”, *Volkan*, 5 Kânûnievvel 1324 (18 Aralık 1908), Nu. 8, s.1; Meclis cemiyetlerin en üstünü olarak belirtilmişti. “Volkan”, *Volkan*, 30 Kânûnievvel 1324 (12 Ocak 1909), Nu.19, s.2.

⁷³ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler-İkinci*, s.184.

⁷⁴ Eroğlu, *A.g.m.*, s.6.

⁷⁵ “Volkan”, *Volkan*, 19 Şubat 1324 (4 Mart 1909), Nu. 63, s.4.

⁷⁶ Bediüzzaman Saîd-i Kürdî, “Yaşasın Şeriat-i Garrâ!”, *Volkan*, 1 Mart 1324 (14 Mart 1909), Nu.73, s.1.

⁷⁷ Küçük Sevil, *A.g.t.*, s.110.

⁷⁸ Derviş Vahdeti, “Siyaset-i Hâzıra ve Sezâi Bey”, *Volkan*, 12 Kânûnievvel 1324 (25 Aralık 1908), Nu. 14, s.3.

⁷⁹ Derviş Vahdeti, “Blöf-Gözdağı”, *Volkan*, 19 Mart 1325 (1 Nisan 1909), Nu.91, s.2.

Eşkiyası", "Naşerif"⁸⁰ diye hitap etmişti.⁸¹ Volkancıların İttihat ve Terakki'ye karşı yaptığı muhalefette öne sürülen temel eleştirileri cemiyetin hükümete ve idareye müdahalesi⁸², İttihatçı memurların münasebetsizlikleri ve gerçekleştirdikleri zulümler,⁸³ cemiyete üye olamayanların memur olamaması⁸⁴ İttihatçıların makam ve mevkilerini paylaşmaması, cemiyetin İttihatçı olanlara yer açmak için sivil ve asker memurları işten çıkartması, İttihatçıların Jakobenlikleri,⁸⁵ İttihatçıların

⁸⁰ Muhammediler, İttihatçıların önemli lider kadrosundan olan Ahmet Rıza, Hüseyin Cahid, Talat gibi isimler için bu tabiri kullanmış, bu isimlerin Avrupa ahlakı ile yoğrulduğu için Meşrutiyet'in şeriatı korumak gayesine hizmet etmeyeceklerini belirtmişlerdi. Mustafa Celalettin Hocaoğlu, "Gertrude Bell'in Anılarında Sultan Abdülhamit, 31 Mart Olayı ve Anadolu'ya Yansımaları (1909)", *Academia*, s.3.

⁸¹ Kemal Çiftçi, "Tarih Kimlik ve Türkiye'nin Belleğinin Dış Politikası", *Akademik İncelemeler*, 2,1 2007, s.97-131.

⁸² Taner Aslan, "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 28, 28, 2010, s.1-26; Volkan'da bu hususlara dair eleştiriler şu şekilde belirtilmişti: "Bunu iyi bilmiş olsunlar ki: Volkan hiçbir zaman, hiçbir sûretle sükût etmeyecektir. Zirâ memleketin, 'hükûmet içinde hükûmetle' idâre olunmasını arzu etmez; memleketin şânını, müstakil olmasını, görmek ister", Derviş Vahdeti, "Hükûmet içinde Hükûmet", *Volkan*, 16 Mart 1325 (29 Mart 1909), Nu.88, s.2; M.Bedreddin Örfi, "Millet, Asker", *Volkan*, 9 Mart 1325 (22 Mart 1909), Nu.81, 3; "Hükûmet içinde hükûmet yapmak, vazife-i hükûmeti köşelere çekmektir ki, vazife tanımamaktır.", M.Hilmi, "Şeriat İsteriz Ünvanı Altında İstemeyiz", *Volkan*, 27 Şubat 1324 (12 Mart 1909), Nu.71, s.4; "Cemiyetin hükûmet nezdinde asla tesir ve nüfuz icrâ etmediğini iddiâ eden bu cerideye yine deriz ki: eylevî mesned-i sadâreti ihrâz eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın cemiyet erkânından olması, Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa ve Maliye Nâzırı Rifat, Adliye Nâzırı Refik ve Maârif Nâzırı Abdurrahman Beyler ile birkaç müstesna olarak diğer vükelânın, hatta nüzzâr ve vülatın da o cemiyete mensûb bulunması memur azl ve nasbı bile cemiyetin rey ü intihabıyla icrâ kılınması bu adamların iddiâ olduğu kadar pek de vatansever değil, menfaatperest olduklarını isbât eder deriz", M.Ali, "Tanin'i Hakka Davet", *Volkan*, 14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909), Nu. 58, s.3.

⁸³ "Yozgad'dan alınan haberlere göre memurîn-i mahalliyyeden bâzıları İttihâd ve Terakki Cemiyeti'ne intisâbından bahisle ahâli hakkında birçok münâsebetsiz ahvâlde cüret ettikleri bildiriliyor.", Derviş Vahdeti, "Taşra Cemiyetleri", *Volkan*, 24 Kânûnisânî (6 Şubat 1909), Nu.37, s.4

⁸⁴ "Mezâlîm ki, en küçük me'muriyetten en büyüğüne kadar İttihat ve Terakki'ye mensup olmayanlar, kat'iyen tâyin olunmuyorlar. Yıllardır... Her bir mezâhim-i maişete dayana dayana üç beş yüz kuruş maaşa nâil olan mülkî, askerî, birçok evlâd-ı vatan kollarından tutulup me'muriyetlerinden dışarı çıkartılıyorlar." Derviş Vahdeti, "Teskin-i Helecan Emr-i Muhâl", *Volkan*, 30 Mart 1325 (12 Nisan 1909), Nu. 102, s.1.

⁸⁵ "Tanin'in İttihâd ve Terakki Cemiyeti'yle 'Jakoben' ler beyninde bir nokta-i münâsebet bulamamasına rağmen her sahib-i tedkik ve iz'an bu iki cemiyetin ikiz kardeşler gibi yek-nazarda göze çarpmak bir müşâbehet-i azîmeleri bulunduğunu tasdik eyler." M. Ali, "Tanin'i Hakka Davet", *Volkan*, 14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909), Nu. 58, s.3.

Masonlara olan yakınlıkları⁸⁶ olmuştur. İttihatçıların İnkılâp sonrası maddi çıkarlar elde etme çabası⁸⁷ da eleştirilmiştir.⁸⁸

Volkancılar, İttihat ve Terakki'yi hürriyetleri kısıtlayıcı faaliyetlerinden dolayı eleştirmiş, İttihatçılar da onları istibdat ve irtica destekleyicisi olarak suçlamışlardır.⁸⁹ Mesela İttihat ve Terakki yanlısı Tanin gazetesinde "Şeriat İsteriz" başlığı altında yazılan makaleye cevap olarak Volkan'da şu ifadeler yer almıştı: "Tanin'in mensup olduğu Şeref Sokağı gibi 11 Temmuz ahrârı denilen gürûh her tarafta teşekkül ile keyfi ve gayr-i meşrû bir takım a'mal terovicine ibtidâr eylediler... Millet evvel esir-i istibdad ise şimdi de esir-i cemiyet mi olacaklar?..."⁹⁰

Volkancılar, İttihatçıların uygulamalarını insanların istibdat dönemine adeta şükür getirecek duruma düşürdüğünü, İttihatçıların Meşrutiyet perdesi altında kanunu dikkate almadan baskı ve zulüm uyguladıklarını söylemişlerdir.⁹¹ Bu bağlamda ülkede yapılacak mitingler için yirmi dört saat öncesinden izin alınması gerektiği aksi takdirde bu mitinglerin dağıtılacağı yönünde çıkarılan karar Volkan'da eleştirilmiştir.⁹² Hükümet'in tebliğ-i resminde şimdiye kadar böyle bir

⁸⁶ "Âlem-i İslâmiyet'in Dârüilhîlâfe diye kabul ettikleri bir memlekette Mason odası açmağa kalkıştıklarını millet, pek ayan bir surette müşahede edecek olursa, artık öyle bir cemiyet bu diyâr-ı İslâm'da pâyidar olur mu?", "Volkan", Volkan, 6 Mart 1325 (19 Mart 1909), Nu.78, s.2; Volkan İttihatçıların mason oldukları ve Şeriatı Muhammediye'yi ortadan kaldıracığı yönünde propaganda yapmıştı. Ziya Şakir, İttihat ve Terakki Nasıl Yaşadı? C. II, Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2014, s.150.

⁸⁷ İnkılâptan sonra herkesin daha çok küplerini doldurma çabası Volkan'da, şu sözlerle eleştirilmiştir: "İnkılâb sonrası bir şey yapılamadı ve herkes küpünü doldurma sevdasına düştü... İnkılâbiyunun sivil takımı birer birer, nezâretlere, riyasetlere, geçtiklerini, mabeynlere koştuklarını gör-dük." Derviş Vahdeti, "Millet Selâmettedir", Volkan, 1 Şubat 1324 (14 Şubat 1909), Nu. 45, s.4.

⁸⁸ Volkan Gazetesi, s.550-551.

⁸⁹ Özcan, A.g.m., s. 476.

⁹⁰ Fehim, "Tanin'in Tecâvüzâtını Red", Volkan, 19 Şubat 1324 (4 Mart 1909), Nu.63, s.1-2; Matbuat hayatında da hürriyet olmadığını söyleyen Vahdeti, Volkan'da buna dair şu sözleri sarf etmişti: "Ayıptır Hürriyet-i kelâm var diyerek milleti aldatmaya çalışmak, bizim cidden hürriyet vadi-sinde bir pençe-i istibdâd altında ezilmekte bulunduğumuzu hissetmemek yahut hissedip de, siz kendi çıkarınıza bakarak bizim derdimizi anlamamak bir cinayettir. Her yazdığımız hakikatleri yazarken bir kuvvet tarafından pekâlâ! Pekâlâ! Denerek sallanan başları görmüyor değiliz." Derviş Vahdeti, "Teşrihi Muktezâ Bir Hâlet-i Rûhiyye ve Şûrâyı Ümmetle Tanin", Volkan, 13 Kânûnievvel 1324 (26 Aralık 1908), Nu.15, s.3; Volkan'da yine bir gazete ilavesinin polislerce yırtılması İstibdada yönelik bir muamele olarak anlatılmıştır. "Meşrutiyet kanûn demektir. Kanûna âdem-i riâyet ise istibdâdtır. Demek oluyor ki: Bu muâmele istibdâda doğru bir hatvedir.", "İstibdâda Doğru", Volkan, 19 Kânûnisânî 1324 (1 Şubat 1909), Nu.32, s.4; "Bu memlekette zerre kadar hürriyet olmadığını, hürriyet yerine İstibdâdın en dehşetlisi hüküm-fermâ olduğunu bilmiyor musunuz?", Derviş Vahdeti, "Devr-i Hürriyet mi Yoksa İstibdad mı", Volkan, 4 Şubat 1324 (17 Şubat 1909), Nu. 48, s.3.

⁹¹ A.Hilmi, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyet-i Celilesine", Volkan, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909), Nu.82, s.2-3.

⁹² "Tebliğ-i Resmî", Volkan, 15 Şubat 1324 (28 Şubat 1909), Nu. 59, s.2.

kanûn olmaması sebebiyle milleti böyle bir mecburiyet altına almanın açık bir şekilde İdâre-i Örfiyye'nin ilanı olduğu ve İstibdad dönemi gibi yaptırımlara gidildiğini göstermişti.⁹³

Vahdeti "*Rumeli eşkiyası*"⁹⁴ diye hitap ettiği İttihat ve Terakki'nin üstlendikleri sorumluluğu yerine getiremediklerini ve kurmaya çalıştıkları düzende başarısız olduklarını "*altı aylık Meşrutiyet böyle mi olacaktı?*" diye sorarak eleştirmişti. Vahdeti, sorduğu bu soru ile belki de bu hususta en fazla sorumlu olarak gördüğü ve en fazla muhalefet ettiği isimler ile alakalı olarak "*Avrupa ahlakı ile tahalluk eden (huy edinen) dört beş herif-i nâşerif*" zaten bu yüce görevi yerine getiremezdi demişti. Vahdeti'nin kast ettiği bu isimler Ahmet Rıza, Hüseyin Cahid, Talat, Rahmi ve Bahattin Şakir Beyler olmuştu.⁹⁵ Bu yüzden de 31 Mart İsyanından iki gün önce Volkan'da hükümetten bu isimlerin ülkeden çıkarılması talep edilmişti.⁹⁶

Aslında Volkan'daki yazılardan da anlaşıldığı üzere İMC, başlangıçta dini duygulara hitap eden, Osmanlı'yı yüceltme amacı içinde hareket eden bir oluşum olarak kurulmuştu. Bu amaçları dışında ayrıca dünya Müslümanları arasında birlik ve beraberliği sağlamak gibi kendine milletlerarası bir amaç edinmiş olsa da, zamanla gelişen koşullara göre şekil almış, ülke içinde yaşanan siyasi olaylara karşılık siyasi bir fırka haline dönüşmüştü.⁹⁷

Ülke içinde bir siyasi fırka gibi muhalefet etmesinde şüphesiz koyu bir Kamil Paşa taraftarlığı yapması büyük bir etken oluşturmuştu. Vahdeti kendisi gibi Kıbrıslı olan hemşerisi Kamil Paşa'nın, İttihat ve Terakki tarafından özellikle sadareten uzaklaştırılması ile İttihat ve Terakki'ye karşı eleştiri dozunu artırmış, Kamil Paşa'yı adeta İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefetinin ana eksenine oturtmuştu.⁹⁸ 6 Ağustos 1908'de Kamil Paşa'nın Sadrazam olarak atandığı ilk zamanlarda, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Kamil Paşa arasında herhangi bir sürtüşme yaşanmamıştı.⁹⁹

⁹³ "Volkan", *Volkan*, 15 Şubat 1324 (28 Şubat 1909), Nu. 59, s.3.

⁹⁴ Samih Nafiz Tansu, *Teşkilât-ı Mahsusa (İki Devrin Perde Arkası)*, Ed. Ahmet Seyrek, Nokta Kitap, İstanbul, 2012, s.37.

⁹⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İkinci*, s.187.

⁹⁶ "Hükümetten Talep", *Volkan*, 29 Mart 1325 (11 Nisan 1909), Nu.101, s.1.

⁹⁷ Özcan, *A.g.m.*, s. 475.

⁹⁸ Vahdeti Times gazetesinde Kamil Paşa'nın durumuyla alakalı yazılan haber için Volkan'da "*Siyasiyât*" başlıklı bir yazı yazmıştır. İç ve dış siyasette ağır hareket ettiği yönünde Kamil Paşa'ya yapılan eleştirilerin daha çok gençlik etkisiyle yapıldığını söyleyen Vahdeti eleştirenlerin çoğunu samimi ancak sabırsız bulmuştur. *Volkan*, "*Siyasiyât*", Kânünievvel 1324 (14 Aralık 1908), Nu.4, s.1.

⁹⁹ İsmail Şen, "*Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832-1913)*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995, s.219.

Ancak Kamil Paşa ve cemiyet arasındaki ilişkiler, cemiyetin hükümete müdahalesi ile bozulmaya başlamıştı.¹⁰⁰ İttihat ve Terakki, 6 Aralık'ta¹⁰¹ Yıldız'a müracaat ederek Paşa'nın görevden alınmasını talep etmişti. Vahdeti, İttihatçıların bu görüşmeden mağlup olarak döndüklerini ancak hala Kamil Paşa'ya karşı husumetlerini sürdürdüklerini söyleyerek İttihatçıları eleştirmişti.¹⁰² İttihat ve Terakki ise meclis açıldıktan sonra da, Kamil Paşa'nın dış politikada başta İngiltere olmak üzere büyük devletleri sürekli alttan alan tutumu, azınlıklara yakın duruşu, oğlu Sait Paşa'nın suiistimalleri¹⁰³, meclisi geri plana atma çabası gibi hususlar noktasında eleştirmişti. Hatta Tanin başyazarı ve İstanbul milletvekili Hüseyin Cahid, Kamil Paşa hakkında hükümete bir gensoru önergesi¹⁰⁴ vermişti.¹⁰⁵

Bu arada Kamil Paşa, 13 Ocak 1909 günü meclise gelerek Hüseyin Cahid'in gensoru önergesini yanıtlamıştı. Kamil Paşa, beyannameinde sadarete geldiğinden bu yana ülkede ekonomi, hukuki, eğitim, bayındırlık gibi alanlarda yapılan icraatlar ve ülke dışında gerçekleştirilen atılımlar hakkında bilgi vermişti. Sözleri sık sık alkışlarla kesilen Paşa'nın konuşmasının sonunda EbuZZiya Tevfik "Yaşasın Kamil Paşa yaşasın", Rıza Nur "İtimad-ı tam ve İhtiram Kamil Paşa" sözlerini sarf ederek tezahüratta bulunmuşlardı. Netice olarak, yapılan oylama sonucu Kamil Paşa güvenoyu almayı başarmış, Hüseyin Cahid ise kendisine verilen söz hakkını "Lüzüm görmüyorum"¹⁰⁶ diyerek red etmişti.

¹⁰⁰ Şakir, A.g.e., s.83.

¹⁰¹ Akşin, 100 Soruda Jön, s.110.

¹⁰² Lütfi, "Bir Pîr-i Siyâsetimiz İçin", *Volkan*, 9 Şubat 1324 (22 Şubat 1909), Nu. 53, s.2; "Tanin: Dünkü Nüshasında", *Volkan*, 30 Teşrinisânî 1324 (13 Aralık 1908), Nu.3, s.4.

¹⁰³ İzmir gazeteleri, Neyyiri Hakikat gazetesi ve Yeni Asır gazetesinde Sait Paşa aleyhinde yayınlar yapılmıştır. Şakir, A.g.e., s.84.

¹⁰⁴ MMZC, Devre: I, İctima Senesi: I, İnikad:7, C. 1, 17 Kânunuevvel 1324, s.80.

¹⁰⁵ Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s.44; Vahdeti, cemiyet yanlısı Şûrâ-yı Ümmet ve Tanin gazetelerinin de devamlı İstizâh diye feryatta bulduklarını, ancak bütün çabalara karşın Kamil Paşa'nın yine pak olarak makâm-ı celî-i sadârete geldiğinden bahsetmişti.Lütfi, "Bir Pîr-i Siyâsetimiz İçin", *Volkan*, 9 Şubat 1324 (22 Şubat 1909), Nu. 53, s.2.

¹⁰⁶ MMZC, Devre: I, İctima Senesi: I, İnikad: 11, C. 1, 31 Kânunuevvel 1324, s.164-170; Bu olaya şahit olan Vahdeti, Kâmil Paşa'nın yaptığı açıklamalar sonucu mecliste şiddetli alkışlara neden olduğunu, bu alkışların mebusana neşe verdiğini, söylemiş ve bunun sonucunda hükümetin aldığı güvenoyunu galibiyetle nitelendirmişti. Vahdeti, Kâmil Paşa'ya "Yaşasın Kâmil Paşa" şeklinde alkışlarla yapılan tezahürat karşısında koltuklarının kabardığını, kendisinin de Kâmil Paşa'ya "Yaşasın veliyyünniam" demekten kendisini alikoyamadığını söylemiştir. Bu olaydan kendisine de bir pay çıkararak Vahdeti, "Kâmil Paşa'nın askerlerinden biri de Volkan-ı âteş-nişân idi. Küçücük Volkan burada dahi muzaffer oldu." demiştir. Derviş Vahdeti, "Sadrazam Kâmil Paşa Hazretlerinin Muzafferiyet-i Hârikulâdesi", *Volkan*, 1Kânûnisânî 1324 (14 Ocak 1909), Nu. 20, s.1.

Bundan sonra Kamil Paşa'nın kendisine yakın isimler olan Nazım Paşa'yı Harbiye Nazırlığı'na, Ferit Hüsnü Paşa'yı da Bahriye Nazırlığı'na getirmesi İttihat ve Terakki'nin yandaş gazeteleri Şûrâ-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri tarafından Kamil Paşa'nın istibdatı geri getirme amacıyla olduğuna yorumlanmıştı.¹⁰⁷ İttihatçıların bu söylentilerini gülünç bulan Vahdeti¹⁰⁸, Kamil Paşa'nın aynı zamanda irtica fikriyle de suçlandığını söylemişti.¹⁰⁹ Ayrıca Vahdeti, Şûrâyı Ümmet gazetesinde yayınlanan “*Tebeddül-i vükelâ mı, darbe-i istibdad mı?*” yazıyı “*Kamil Paşa bir Harbiye Nazırı'nı değiştirmekle hürriye tecavüz mü etti?*” sözleriyle eleştirmişti.

Kamil Paşa'nın kabine değişikliği dışında gerçekleştirdiği diğer bir atılım, İttihatçıların İstanbul'daki askeri gücü olan Avcı Taburlarını geri göndermek için Nazım Paşa'yı Harbiye Nazırlığı'na ataması olmuştu. Ancak Meşrutiyet'i korumak için İstanbul'a getirilen bu orduyu Kamil Paşa'nın Yanya'ya gönderme girişimi her ne kadar başarısız olmuş olsa da, bu olay İttihatçılar arasında büyük bir tepkiye sebep olmuştu.¹¹⁰

Kâmil Paşa 13 Şubat 1909'da kabine değişikliği konusunda hesap vermesi için meclise çağrılmış, yapılan oylama ile sekize karşı yüz doksan sekiz oyla Kâmil Paşa sadarettten düşürülmüştü.¹¹¹ Vahdeti, Kâmil Paşa'nın sadarettten düşürülmesi olayını, Meclis'in yanlış ve acele ile almış¹¹², telafisi mümkün olmayacak bir karar olarak nitelendirmişti. Vahdeti, ayrıca Meclis'in bu davranışı ile Kanun-ı Esasî'nin 38'inci maddesinin ayaklar altına alındığını söylemişti.¹¹³

Bu bağlamda Vahdeti, Volkan'da bu olaya istinaden İttihat ve Terakki'ye karşı oldukça sert ve çağrı niteliği taşıyan sözler sarf etmişti: “*Acele et Mizan! Arş ileri Serbestî! İmdâd! Osmanlı! Sebât et İkdâm! Hakperest matbûât! Hep hücum edelim; işte kale-i istibdâd! İşte şâhid-i hürriyet, zincirlerle bağlanıyor, bize, imdâd! Diye kollarını uzatıyor... İşte Volkan, sancakdârlık vazîfesiyle ilerliyor; arş ileri! Şehid olursam da siz*

¹⁰⁷ Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, No.55, Annual Report, 1909, Constantinople, 31 Ocak 1910, F.O.195/2363, s.90-91.

¹⁰⁸ Derviş Vahdeti, “Buhrân-ı Vükelâ”, *Volkan*, 2 Şubat 1324 (15 Şubat 1909), Nu.46, s.2-3.

¹⁰⁹ “Kâmil Paşa yine Kâmil Paşa'dır”, *Volkan*, 3 Şubat 1324 (16 Şubat 1909), Nu.47, s.3.

¹¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihî İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908- 1918)*, 2.baskı, C. IX, TTKY, Ankara, 1996, s.71.

¹¹¹ İslamoğlu, A.g.e., s.79 ; Çavdar, *İttihat ve Terakki*, s.45; Sir G.Lowther to Sir Edward Grey, No.55, Annual Report, 1909, Constantinople, 31 Ocak 1910, F.O.195/2363, s.90.

¹¹² Derviş Vahdeti, “ Buhrân-ı Vükelâ”, *Volkan*, 2 Şubat 1324 (15 Şubat 1909), Nu.46, s.1.

¹¹³ Volkan, “*Acele Şeytandan Te'enni Rahman'dandır*”, 7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909), Nu. 51, s.1; “*Erkân-ı Cemiyet... Ellerinden gelen nüfûz ve tesiri mebuslar üzerine tevcih ve sarf ile ve hiçbir hükümet-i meşrûtada görülmeyen bir hareket-i nâ-meşrûa ve hilâf-ı kânûn olarak ihzâr verdikleri bir âdem-i îtimad kararıyla o kabineyi düşürmeye olan muvaffakiyet ve muzafferiyetleri meydanda.*” M.Ali, “Tanin'i Hakka Davet”, *Volkan*, 14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909), Nu.58, s.4.

dönmeyiniz! Zira zafer bizdedir. Emîn olunuz ki, Hak bizimledir. Müfterîler! Kâmil'in nâmûsu ikmâl edilecektir, ikmâl."¹¹⁴

4b. Dini, Toplumsal ve Askeri Muhalefet

Ulusal birliğin İslam idealine dayanması gerektiğini savunan ve bu yüzden ülkede şeriatçı bir düzenden yana olan, dini siyasal anlamda kullanan Volkan¹¹⁵, bu anlamda İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcılık ülküsü üzerine inşa etmeye çalıştığı düzene ve Batı reformuna karşı çıkmıştı.¹¹⁶ Bu bağlamda Volkan, medreseliler ve ilmiye talebelerinin yanı sıra ulemeden, askerden¹¹⁷ büyük ölçüde destek alarak şüphesiz dinci muhalif kesimin en önde gelen grubunu oluşturmuştu.¹¹⁸

Volkan'ın toplumda çok kısa sürede taraftar kazanmasında, softaların askerliği hakkındaki kanun projesinin dini tedrisata karşı bir darbe sayılması, ordudan çıkarılan alaylı zabıtların mekteplileri kâfir olarak gösteren olumsuz propagandası, Meşrutiyet'in ilanı esnasında var olan karışıklıktan dolayı Bosna-Hersek ve Bulgaristan felaketleriyle Girit buhranından dolayısıyla cemiyet tarafından ülkenin Gâvura satılmış olduğu düşüncesinin halk arasında yaygınlaşması gibi hususlar etkili olmuştu.¹¹⁹

II. Meşrutiyet'in ilanı, İttihat ve Terakki tarafından ordunun başarısı olarak görülmüş, ordu artık siyasetin asli ve en güçlü unsuru konumuna ulaşmıştı.¹²⁰ Mektepli subaylar Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kışlarına dönmek yerine sokaklarda, günlük olayların akışı içinde İttihat ve Terakki'nin silahlı uzantısı olarak

¹¹⁴ "Hücumât-ı Ahrârâne", *Volkan*, 5 Şubat 1324 (18 Şubat 1909), Nu. 49, s.1.

¹¹⁵ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş*, C. 1, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.125; Bedüzzaman Said-i Kürdi, "Yaşasın Şeriat-i Ahmedî", *Volkan*, 5 Mart 1325 (18 Mart 1909), Nu.77, s.2; Necdet Aysal, *Türkiye'de İslami Düşüncenin Örgütlenmesi ve Hedefleri (31 Mart Olayı'ndan DP'nin İktidara Gelişine Kadar, 1909-1950)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004, s.72; Ali Haydar Mithat, *Hâtıralarım (1872-1946)*, Güler Basımevi, İstanbul, 1946, s.207; Salim Tamari, "A Farcical Moment? Nabulsi Exceptionalism and the 1908 Ottoman Revolution", *Jerusalem Quarterly, Institute of Jerusalem Studies*, 60, 2014, s.92-109; Sir G.Lowther to Sir Edward Grey, No.107, Telgraf, İstanbul, 13 Nisan 1909, F.O.371/770, s.315; İltiz Turan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 29, 1-4, 1969, s.171-191

¹¹⁶ Ahmad, A.g.e., s. 61.

¹¹⁷ Erkân-ı Harbiye Mümtâz Yüzbaşı, "İttihâda Bir Nazar", *Volkan*, 17 Mart 1325(30 Mart 1909), Nu.89, s.4; "Volkan", *Volkan*, 15 Mart 1325 (28 Mart 1909), Nu.87, s.1-2; 5.Alaydan 9 Asker, "Varaka", *Volkan*, 18 Mart 1325 (31 Mart 1909), Nu.90, s.3-4.

¹¹⁸ Şimşek, A.g.t., s.62.

¹¹⁹ İsmail Hami Danişmend, *Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1961, s.22.

¹²⁰ Ali Birinci, *Tarih Yolunda, Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvâli*, Dergâh Yay., İstanbul, 2001, s.144-146.

siyasete de doğrudan müdahale eder konuma gelmişti.¹²¹ Alaylı-mektepli gruplarından kaynaklı bir Meşrutiyet bunalımının farkında olan Vahdeti, alaylıların yanında yer alarak bu bunalımından faydalanmada çok başarılı bir siyaset takip etmişti.¹²² Vahdeti bir yandan da bu iki grubun arasında yaşanacak olası çatışmanın devlete zarar vereceği¹²³ bu yüzden birlik olmaları gerektiği hususuna dikkat çekmişti.¹²⁴

Muhalefetin İttihat ve Terakki'ye karşı eleştirilerinin temel ekseninde, gerilimin en doruk noktasında, Tunaya'nın tabiri ile ölüm-kalım sorunu olan şey ordunun siyasete karışması hususu olmuştu.¹²⁵ Volkan'da askerin hiçbir cemiyete bağlı olamayacağı, kimsenin hizmetinde olamayacağını¹²⁶ vurgulamış, askere özellikle itidal ve itaat çağrısı yapmıştı.¹²⁷ Volkan'ın bu süreçte orduda taraftar kazanmasında, gazetenin ordunun sorunlarına kayıtsız kalmaması, sorunlarını dile getirmesi etkili olmuştu. Sözelimi dönemin tenkikat¹²⁸, Tashih-i Sin (Yaş düzeltmesi) kanunu¹²⁹ gibi önemli sorunlarından rahatsız olan askerler kaygılarını ve tepkilerini Volkan'a iletmışlerdi.

¹²¹ Alkan, A.g.e., s.127.

¹²² Çığman, A.g.t., s. 31.

¹²³ "Volkan", *Volkan*, 13 Mart 1325(26 Mart 1909), Nu.85, s.4.

¹²⁴ "Volkan", *Volkan*, 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909), Nu.103, s.2-3.

¹²⁵ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C. III, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1989, s.249.

¹²⁶ "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Volkan*, 9 Mart 1325(22 Mart 1909), Nu.81, s.1-2.

¹²⁷ Volkan'ın birçok makalesinde özellikle itaat etmeleri hususunda askere öğütte bulunmuştu. "Volkan", *Volkan*, 5 Şubat 1324 (18 Şubat 1909), Nu.49, s.4; Derviş Vahdeti, "Volkan", *Volkan*, 15 Mart 1325 (28 Mart 1909), Nu.87, s.2; Derviş Vahdeti, "Harbiye Nezâret-i Celilesine", *Volkan*, 29 Mart 1325(11 Nisan 1909), Nu.101, s.1; Derviş Vahdeti, "Alaylı-Mektebli Zâbitanla Askerler", *Volkan*, 10 Mart 1325(23 Mart 1909), Nu.82, s.2; Derviş Vahdeti, "Volkan", *Volkan*, 15 Mart 1325 (28 Mart 1909), Nu.87, 2; Bedüzzaman Saîd-i Kürdi, " Kahraman Askerlerimize", *Volkan*, 4 Nisan 1325(17 Nisan 1909), Nu.107, s.4; Derviş Vahdeti, "Asker Kardeşlerimizden Selâmet-i Vatan Nâmına Rica" *Volkan*, 5 Nisan 1325 (18 Nisan 1909), Nu.108, s.2 ; Süleyman Kâni İrtem, " Saray ve Babiâli'nin İç Yüzü", *Akşam Gazetesi*, 18 Haziran 1938, Tefrika No:156, s.10 ; "Notes D'une Voyageuse En Turquie (Avril- Mai 1909)", *Revue des deux mondes: recueil de la politique, de l'administration et des moeurs*, Source gallica. bnf. fr/ Bibliothèque nationale de France, s.309-338; Mehmet Nuri, "Varaka", *Volkan*, 1 Mart 1325 (14 Mart 1909), Nu.73, s.3-4; Abdülhamid Derviş, *Volkan*, 9 Mart 1325 (22 Mart 1909), Nu.81, s.3-4; Derviş Vahdeti, "Vatandan Bir Feryad", *Volkan*, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909), Nu.82, s.3; Ahmet Muhtar, *Volkan*, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909), Nu.82, s.4; Fakihzade M. Bedreddin, " Tarik-i Hakka Dâvet", *Volkan*, 17 Mart 1325 (30 Mart 1909), Nu.89, s.1-2; Tark Zafer Tunaya, *İslamcılık Cerayarı*, C. I, Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul, 1998, s.43.

¹²⁸ Yüzbaşı Mustafa, "Volkan Sâhib-i İmtiyâz-ı Derviş Vahdeti Bey'e", *Volkan*, 8 Mart 1325(21 Mart 1909), Nu.80, s.3;"Harbiye Nezâreti'nin Nazar-ı Dikkatine", *Volkan*, 15 Kânûnisânî 1324 (28 Kânûnisânî 1909), Nu.28, s.3.

¹²⁹ Yüzbaşı Mustafa, "Volkan Sâhib-i İmtiyâz-ı Derviş Vahdeti Bey'e", *Volkan*, 8 Mart 1325(21 Mart 1909), Nu.80, s.2-3.

Vahdeti, İttihat ve Terakki'ye olan muhalefetini Volkan'da açık bir şekilde ifade etmiş, hükümet ve subayları kâfir olarak nitelemiş, İttihatçı subaylara da yakında şeriatı kaldıracakları yönünde suçlamalar yöneltmişti.¹³⁰ İttihat ve Terakki zabitlerin tiyatrolarda, meyhanelerde bulunmaları, cemiyetin tesettüre karşı olması,¹³¹ din ve şeriatı ayaklar altına alması,¹³² konularında cemiyete üye olanların yaşam tarzı da Volkancılar tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmişti.

Volkancılar, ülkede Meşrutiyet ilan edilmesine rağmen ülkenin durumunu içler acısı olarak bulmuş, toplumun sadece ekonomik değil, sosyal ve ahlaki bir çöküş içerisinde bulduklarını belirtmişlerdi: "*Vatan çıplak, biz çıplak, vatan aç, biz de aç.*"¹³³ "*Bir millet ki hâlâ ahlâkî takarrür etmemiş, ekserimizde vaade hulf, yalan yere yemin olagelmış olağitmekte iken, hiç birdenbire asırlardan beri bozulmuş olan ahlâkî umûmiyye matlûb vehile terakkîyât-ı lâzımeyi iktisâb edebilir mi?*"¹³⁴

İttihatçıların Volkancıları istibdat ve irtica istemekle suçlayan söylemlerine karşı Volkan'da, öncelikle şeriatın olması gerektiğine yönelik olarak şu tarzda bir karşılık verilmişti: "*Şerî'at bir ruhtur, vücudu ise Osmanlı hükümetidir. Vücut mahvolursa, ruh da pervâz eder, gider, avdeti ise emr-i muhaldir, emr-i muhal*"¹³⁵ Ayrıca İttihatçıların şeriatı istibdatla özdeşleştirmesinin hatalı bir tutum olduğu belirtilmişti. Bu bağlamda Hüseyin Cahid'e cevap olarak Volkan'da şöyle bir soru ile karşılık verilmişti: "*Kâffe-i anâsır-ı muhtelifenin hukukunu bihakkin te'min eden şer'i-şerîfinme'haz-i kâvânîn ittihaz edilmesini taleb neden istibdad ve anarşiye ric'at demek oluyor?*"¹³⁶ Tanin'e karşı olarak, Volkan'da şeriat savunuculuğu ve taraftarlığı şu

¹³⁰ Yalçın Toker, *İttihatçı ve Nazi Çılgınlıkları*, Toker Yay., İstanbul, 2008, s.218; Marc Baer, "The Double Bind of Race and Religion: The Conversion of the Dönme to Turkish Secular Nationalism", *Comparative Studies in Society and History*, 46, 4 2004, s.682-708.

¹³¹ "Tiyatrolarda, zevk u safâlarda, meyhanelerde, kerhânelerde, rezâlete başladınız. Selmâlarla, muhadderât-ı İslâmiyyenin çarşaflarını bile attıracak neşriyatta bulundunuz. Beyoğullarında çarşafı İslâm kadınlarının, birahânele gitmesine kadar mesâğ-ı hürriyeti teşmil ettiniz. Allah da sille-i şerîatı ensenize indirmek için İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'ni meydana getirdi." Derviş Vahdeti, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti- La Türkî Gazetesi ve Bir Zabit Tehdidnâmesi", *Volkan*, 26 Mart 1325 (8 Nisan 1909), Nu.98, s.4.

¹³² "İttihad ve Terakki din ve şerîati ayaklar altına alarak, dine hakaret etmeleri ve kendilerine mağrur olmaları sebebiyle şer'i şerîfin kılıncına hedef oldular. Mahv ü perişan olacaklarına şüphe yoktur. Zerre kadar dine meyl etseler idi dünyevî ve uhrevî saadet-i ebediyeye nâil olacaklar idi. Maatteessîf aksini iltizâm ettiler, rûsvâ-yı âlem oldular ve olacaklardır." Hasan Tahsin, "Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey'e", *Volkan*, 4 Mart 1325 (17 Mart 1909), Nu.76, s.4; Tülbentçi, "Hareket Ordusu", *Vatan Gazetesi*, İstanbul, 1951, *Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)*, Tefvik Paşa Evrakı (TP), Kutu:29, Gömlek No:2.

¹³³ Faruki Ömer, "Bugün Nasıl Mesâiye Muhtacız", *Volkan*, 15 Kânûnisânî 1324 (28 Ocak 1909), Nu.28, s.4.

¹³⁴ Derviş Vahdeti, "Buhrân-ı Vükelâ", *Volkan*, 2 Şubat 1324 (15 Şubat 1909), Nu.46, s.2.

¹³⁵ Derviş Vahdeti, "Volkan", *Volkan*, 20 Şubat 1324 (5 Mart 1909), Nu.64, s.3.

¹³⁶ Abdullah Ziyaüddin, "Aynen", *Volkan*, 25 Şubat 1324 (10 Mart 1909), Nu.69, s.4.

ifadelerle savunulmuştu: “Biz şeriatı isteyenlerin, emin olabilirsiniz ki, sancakdârıyız... Şer’at istemek hiçbir suretle istibdâd istemek demek olamaz. Tanin’in o kaol-i merdûdu cehâletinden ileriye gelmedir.”¹³⁷

İttihatçıların pek çok başarısının altında aslında şeriatın etkisi olduğunu söyleyen Vahdeti, Meşrutiyet’in ve meclisten çıkan kanunların şeriate uygun olmasını istemişti. İttihatçıların şeriat eksenli suçlamalarına karşılık, Volkan’da İttihatçıların şu anki konumlarını şeriate borçlu olduklarına, vurgu yapılmıştı. Bu bağlamda Volkan’da şeriat fikri savunuculuğu yapan İMC’nin istekleri şu sözlerle ifade edilmişti:¹³⁸

“İnkılâb, inkılâb! Diye kükrediğiniz, muvaffakiyetler, yine Şer’at-i Ahmediyye’nin icrâsını ortaya atarak husûle gelmemiş mi idi? Siz sözünüzden nükûl ettiniz..! Şer’at kelimesini telaffuz edenlere mürteci diyorsunuz Anâsır arasına tefrika sokmak (!!) ma’nâsını veriyorsunuz. Ey zâbit! Ve ey La Türkî! İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti’nin birinci maksadı ve efrâdına vâki olan telkinâtı, meşrûtiyet-i idârenin devamına son derece hizmet etmek, Meclis-i Mebusan’da yapılacak kavânînin şer’i şerîfe muvâfık olmasına gayret etmek ve aynı zamanda da, bicümle bilâd-i İslâmiyyede bulunan ihvân-ı dînimizin faâliyet-i siyasiye ve ictimâiyyelerine ve bunların taarruzdan masûniyetine gayret etmekten ibarettir.”

İttihatçıların Volkancılara Mürteci yakıştırmalarına, Vahdeti sert bir karşılık vermişti. Mürteci diye tabir edilen taraftarlarını da, güçlü ve kuvvetli diye nitelendirmişti.¹³⁹ Bununla alakalı Said Nursi, şunları söylemişti: “Şer’at isteyenlere bâzı müzebzeb olanlar mürteci diyorlar. Bizi de onlar dinsiz ve anarşist demeye mecbur ederler, bunlara deriz: Meşrutiyeti safsata ve hile ile muhafaza edemediniz belki muallâk bıraktınız bizim maksadımız meşrutiyeti şer’at kuvvetiyle muhafaza ve kökleştirmektedir.”¹⁴⁰

Volkan’da İttihatçıların dinsiz olduğuna dair pek çok yazı kaleme alınmıştı. Bunlardan biri 27 Ocak 1909’da “Din” başlıklı olarak kaleme alınan yazı olmuştu. Yazıda, İttihatçılar ve Ahmet Rıza kast edilerek şu açıklama yapılmıştı:¹⁴¹

“Cenâb-ı Hak dinsizlere, düşmanumdır, diyor, biz bir dinsize nasıl olur da emniyet edebiliriz. Bugün Avrupa’da birçokları dinsizliklerini i’lan ediyorlar. Bu i’lanlarıyla iftihar ediyorlar. Bunun içindir ki, kadınlarının birçoğu çıplak denecek mertebe, umûmî

¹³⁷ Derviş Vahdeti, “Volkan”, *Volkan*, 20 Şubat 1324 (5 Mart 1909), Nu. 64, s.2.

¹³⁸ Derviş Vahdeti, “İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti- La Türkî Gazetesi ve Bir Zâbit Tehdidnâmesi”, *Volkan*, 26 Mart 1325 (8 Nisan 1909), Nu.98, s.4.

¹³⁹ Derviş Vahdeti, “İnkılâb-ı Şer’i”, *Volkan*, 2 Nisan 1325 (15 Nisan 1909), Nu.105, s.1.

¹⁴⁰ Bedüzzaman Saîd-i Kürdî, “Lemeân-i Hakikat ve İzâle-i Şübühât”, *Volkan*, 31 Mart 1325(13 Nisan 1909), Nu.103, s.4.

¹⁴¹ A.Şehâbeddin “Din”, *Volkan*, 14 Kânûnisânî 1324 (27 Ocak 1909), Nu.27, s.3.

mahallelerde geziyorlar. Erkeklerinin bir haylisi kumarhanelerde imrâr-ı hayat ediyorlar... Bizim en kestirme sözüümüz, dindâr olalım demekten ibaretti."

Volkancıların bu dönemde taraftar kazandığı ve İttihatçılara karşı kullandığı önemli bir diğer kesim de medrese öğrencileri olmuştu. Medrese öğrencilerinin askerlik yapmaması, ayrıca istibdat döneminden beri kura imtihanları yani mezuniyet imtihanlarının da yapılmaması,¹⁴² birçok kişinin askerlikten kaçmak için medreselere yönelmesine bu da medreselerde ciddi bir yığılmaya ve bozulmaya¹⁴³ neden olmuştu.¹⁴⁴ Ancak Meşrutiyet döneminde bu öğrencilerin askerliğe alınmasına dair Meclise verilen kanun layihası dini kesim tarafından dini eğitime karşı bir darbe olarak görülmüştü.¹⁴⁵

Hükümet ve medrese öğrencilerinin yaşadığı bu çatışmada Volkan medrese öğrencilerinin yanında yer almış, onların yaşadığı zorlukları anlatmış¹⁴⁶, öğrencileri hükümete karşı kışkırtmıştı. Volkan, öğrencilerin kasıtlı hücumlara uğradığını, bu durumu aslında hiç hak etmediklerini ifade etmişti.¹⁴⁷ Sonuç olarak Volkan'da kullanılan hutbe usulü ve nidalı, feryatlı yazılar, başta medrese öğrencileri, askerler ve toplumun diğer kesimlerini büyük ölçüde etkilemiş¹⁴⁸, ilerde 31 Mart İsyanının çıkışında ve gelişiminde gazetenin toplumu İttihatçılara karşı ustalıkla bir şekilde örgütlemesi neden olmuştu.¹⁴⁹

¹⁴² Birinci, *A.g.m.*, s.343.

¹⁴³ Bu bozulmanın farkında olan Vahdeti, medreselerin ıslahı için çok sayıda yazı kaleme almıştı. Derviş Vahdeti, "Volkan", *Volkan*, 15 Mart 1325 (28 Mart 1909), Nu.87, s.1-2. Kal'a-i Sultaniyeli A.T.S., "Bir Sadâ-yı Muhik yâhud Ulemâ ve Talebe-i Ulûm", *Volkan*, 9 Şubat 1324 (22 Şubat 1909), Nu. 53, s.4; "Volkan", *Volkan*, 13 Mart 1325(26 Mart 1909), Nu.85, s.4.

¹⁴⁴ Arı, Ozan, *A.g.m.*, s.228.

¹⁴⁵ Şahin Çoşar, *31 Mart Vakasına Ulemanın Bakışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.7.

¹⁴⁶ Kesriyeli M.S., "Meşrutiyet İçinde Müsavâtsizlik", *Volkan*, 2 Şubat 1324 (15 Şubat 1909), Nu.46, s.3-4

¹⁴⁷ Kal'a-i Sultaniyeli A.T.S., "Bir Sadâ-yı Muhik yâhud Ulemâ ve Talebe-i Ulûm", *Volkan*, 9 Şubat 1324 (22 Şubat 1909), Nu. 53, s.4.

¹⁴⁸ Mustafa Baydar, *31 Mart Vakası*, Milli Tesanüt Birliği Yay., İstanbul, 1955, s.14.

¹⁴⁹ Bengül Güngörmez, " Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda", *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 2002, s.1-12.

Sonuç

II. Meşrutiyet döneminde, Derviş Vahdeti, gazetesi Volkan ve kurduğu İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti vasıtasıyla İttihat ve Terakki'ye karşı oluşan muhalefette son derece etkili bir isim olmuştur. Vahdeti'nin dini siyasal amaçlı olarak kullanmada başarılı bir isim olması, gazeteci kimliğinden dolayı İttihatçılara yönelik yapılan eleştirileri Volkan gazetesinde etkileyici bir üslup kullanarak dile getirmesi, İttihat ve Terakki'ye karşı bir kamuoyunun oluşturulmasında büyük bir etken olmuştur. Vahdeti bu bağlamda İttihatçılara muhalif isimler tarafından kullanılmakla birlikte, kendisi de dini siyasal amaçta kullanarak toplumda özellikle asker, öğrenci ve cahil halk kesimine ulaşarak onları cemiyete karşı kullanmayı amaç edinmiştir.

Vahdeti, hürriyet ortamından faydalanarak insanların temiz ve saf duygularını çıkar ve şöhret temin etmek adına bu gazeteyi çıkarmıştır. İslami bir söylemin kullanıldığı gazetede, İttihat ve Terakki'ye karşı şiddetli bir muhalefet yürütülmüştür. Kısa sürede artan muhalefetle tirajı da artmaya başlayan gazetede özellikle asker ve dini gruplara çağrılar yapılmıştır. Bu çağrılara verilen olumlu karşılıklar kısa sürede gazetenin büyük bir taraftar gücüne sahip olmasına neden olmuştur. İşte bu noktada propaganda gücü fark edilen gazetenin etrafında, İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden grupların çoğu yer almaya başlamıştır. Bu muhalefetin 31 Mart sahnesinde meydana gelmesi, Vahdeti ve kurduğu İMC'nin suçlanmasında çok büyük bir etken oluşturmuştur.

Sonuç olarak isyan sürecinde Volkan gazetesinin yayını son bulmuş isyandan sonra Derviş Vahdeti idam edilmiş, cemiyeti İMC kapatılmıştır. İsyana giden süreçte olayları ve isyanın kahramanlarını kıskırtıp teşvik ettiği belgelerle kanıtlanan Vahdeti, 31 Mart İsyanı'nın baş sorumlusu olarak tarihteki yerini almıştır. Vahdeti'nin isyanı bizzat düzenlediği ya da düzenleyenler ile bu isyanı ortaya çıkarmak adına işbirliği kurduğuna dair net bir kanıt ortaya konamamış olsa da isyana giden süreçte isyanı teşvik ettiği bir gerçektir.

Vahdeti'nin, gazetesinde Meşrutiyet, Meclis ve anayasaya dair kullandığı ifadeler, askere itaat çağrısı yaptığı şeklinde söylemler bulunsa da askerleri ve dini grupları isyana teşvik ettiği, onların isyan günü meydanlarda toplanmalarına büyük bir katkı sağladığı belgeler yolu ile ortaya konulmaktadır. Vahdeti ayrıca gazetesinde kullandığı etkili dil sayesinde cemiyete çok sayıda üye kaydederek büyük bir taraftar kitlesi yaratmıştır. Bu bağlamda Vahdeti'nin kendisine dair öne sürülen çelişkili iddialara rağmen belirtilen hususlardan dolayı isyanın ortaya çıkışındaki rolü azımsanmayacak ölçüde bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî Belgeleri (DH. MKT).

Foreign Office Papers, United Kingdom, National Archives Collections (F.O.)

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Zabtiye Nezâreti Belgeleri (ZB.)

Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (MMZC)

Kitaplar

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 2.baskı, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak Yay., İstanbul, 1999.

Akşin, Sina, *100 Soruda Jön Türkler İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, Sinan Yay., İstanbul, 1972.

Alkan, Necmettin, *Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahtan İndirilmesi)*, 2.baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, TTKY, Ankara, 1997.

Avagyan, Arsen " Ermeni Siyasi Partileri İle Jön Türklerin Meşrutiyet İlan Edildiği Dönemdeki İlişkileri", *Ermeniler İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya*, 2.baskı, Çev. Ludmilla Denisenko, Aras Yay., İstanbul, 2005.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş*, C. 1, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, 4.baskı, C. 1, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, 65. Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 3.baskı, İmge Kitabevi, Bty.

Birinci, Ali, *Tarih Yolunda, Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvâli*, Dergâh Yay., İstanbul, 2001.

Çavdar, Tevfik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yay., İstanbul, 1991.

Danişmend, İsmail Hami, *Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1961.

Duru, Kâzım Nami *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.

- Gevgilili, Ali, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, 2.baskı, Bağlam Yay., 2. Baskı, 1990.
- Gökhan Atılğan, E.Atilla Aytekin, Ebru Deniz Ozan, Cenk Saraçoğlu, Mustafa Şener, Ateş Uslu, Melih Yeşilbaş, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, İstanbul, 2015.
- Güresin, Ecvet, *31 Mart İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı, 1998.
- Hür, Ayşe, *Öteki Tarih I Abdülmecid'den İttihat Terakki'ye*, 8.baskı, Profil Yay., 2013.
- İslamoğlu, Abdullah, *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet 1908-1913*, 2. baskı, Gökkuşbu Yay., İstanbul.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908- 1918)*, 2.baskı, C. IX, Ankara: TTKY, Ankara, Baskı, 1996.
- Kocahanoğlu, Osman Selim, *Deroiş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı 31 Mart Vak'ası ve İslamcılık*, Temel Yay., İstanbul, 2001.
- Kutay, Cemal, *31 Mart'ın 90. Yılında Laik Cumhuriyet Karşısında Deroiş Vahdetiler Cephesi*, 2.baskı Aksoy Yay., İstanbul, 1999.
- Mithat, Ali Haydar, *Hâtıralarım (1872-1946)*, Güler Basımevi, İstanbul, 1946.
- Mustafa Baydar, *31 Mart Vakası*, Milli Tesanüt Birliği Yay., İstanbul, 1955, 14.
- Şakir, Ziya, *İttihat ve Terakki Nasıl Yaşadı? C. II*, Akıl Fikir Yay., İstanbul, 2014.
- Tansu, Samih Nafiz, *Teşkilât-ı Mahsusa (İki Devrin Perde Arkası)*, Ed. Ahmet Seyrek, Nokta Kitap, İstanbul, 2012.
- Toker, Yalçın, *İttihatçı ve Nazi Çılgınlıkları*, Toker Yay., İstanbul, 2008.
- Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler- İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, 2.baskı, C. I, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, *İslamcılık Cerayarı*, C. I, Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul, 1998.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C. III, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1989.
- Volkan Gazetesi 1908-1909 (Deroiş Vahdeti)*, Yay. Haz. M.Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İstanbul, 1992.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, 2.baskı, Kültür Yay., İstanbul, 2000.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 2.baskı, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret Yay., İstanbul, 1997.

Makaleler

“Notes D'une Voyageuse En Turquie (Avrıl- Mai 1909)”, *Revue des deux mondes: recueil de la politique, de l'administration et des moeurs*, Source gallica. bnf. fr/ Bibliotheque nationale de France.

- Arı, Mehmet Salih, Ozan, İbrahim Halil, "Sırât-ı Müsâtkim ve Volkan'a Göre 31 Mart Vakası", "İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler, *İslamcı Dergiler Projesi*, Ed. Lütfi Sunar, 1, 2018.
- Aslan, Taner, "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 28, 28, 2010.
- Aslan, Taner, "Meşrutiyet Aleyhtarlığına Dair Bazı Düşünceler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV/2 2009.
- Baer, Marc, "The Double Bind of Race and Religion: The Conversion of the Dönme to Turkish Secular Nationalism", *Comparative Studies in Society and History*, 46, 4 2004.
- Bengül Güngörmez, "Kitle İletişim Araçları, Siyaset ve Propaganda", *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 2002, 1-12.
- Birinci, Ali, "31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Çiftçi, Kemal, "Tarih Kimlik ve Türkiye'nin Belleğinin Dış Politikası", *Akademik İncelemeler*, 2,1 2007.
- Dursun, Ahmet, "Meşrutiyet Dönemi Gazetelerinde Bediüzzaman Said Nursi ve Nursi'nin Sebilürreşad Mecmuası ile Münasebetleri", "İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler, *İslamcı Dergiler Projesi*, Ed. Lütfi Sunar, 1, 2018.
- Eroğlu, Nazmi, "31 Mart Vakası'nın Oluşumunda İttihatçıların Etkisi ve Bazı Yanılgılar", *Köprü Dergisi*, 78, 2002.
- Hanılçe, Murat, Ak, İlyas, "İstanbul Gazetelerinin Başyazarlarının Kaleminden 31 Mart Vak'ası Öncesi ve Sonrası", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 2018.
- Hocaoğlu, Mustafa Celalettin, "Gertrude Bell'in Anılarında Sultan Abdülhamit, 31 Mart Olayı ve Anadolu'ya Yansımaları (1909)", *Academia*.
- Kâni İrtem, Süleyman Kani, "Saray ve Babiâli'nin İç Yüzü", *Akşam Gazetesi*, 18 Haziran 1938, Tefrika No:156.
- Kara, İsmail, *İslâmcılara Göre Meşrutiyet İdaresi 1908-1914*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.
- Karaman, Mehmet Ali "Yandaşıktan Muhalefete Volkan Gazetesi", C.24, S.4, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2022.
- Kaya, Mehmet, Siklon, Sinem, "Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908-1918)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16, 2012.
- Kodaman, Bayram, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Murat, Talha, *The Political Ideas Of Derviş Vahdeti As Reflected In Volkan Newspaper (1908-1909)*, Sabancı University, Unpublished Master Of Arts, 2020.
- Özcan, Azmi, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Yay., İstanbul, 2001.

- Özkorkut, Nevin Ünal, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51, 3, 2002.
- Tamari, Salim, "A Farcical Moment? Nabulsi Exceptionalism and the 1908 Ottoman Revolution", *Jerusalem Quarterly, Institute of Jerusalem Studies*, 60, 2014, s.92-109.
- Turan, İlder, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 29, 1-4, 1969.
- Yılmazata, Mehmet, "2. Meşrutiyet, Bosna Hersek İlhak Krizi ve Osmanlı Matbuatı", *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1, 2018.

Tezler

- Aysal, Necdet, *Türkiye'de İslami Düşüncenin Örgütlenmesi ve Hedefleri (31 Mart Olayı'ndan DP'nin İktidara Gelişine Kadar, 1909-1950)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004, 72.
- Çığman, Muhammed Zahid, *II. Meşrutiyet Türkiye'sinde Siyaset- Yönetim İlişkisi (1908-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Çoşar, Şahin, *31 Mart Vakasına Ulemanın Bakışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kaan, Nurten, *II. Meşrutiyet Dönemi: Volkan Gazetesi'nde Meşrutiyet Düşüncesi (1908-1909)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ozan, İbrahim Halil, *II. Meşrutiyet Dönemi İslamcılarına Göre Sultan Abdülhamid ve Dönemi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Sevil, Hülya Küçük, *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.
- Şen, İsmail, "Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832-1913)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.
- Şimşek, Yusuf Sabri, *II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet Karşıtı Toplumsal Hareketler (24 Temmuz 1908-1913)*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Gazeteler

- The Winnipeg
Volkan
Vatan
Akşam